

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BIOTEISĖS KATEDRA

Diana Karčiauskienė

**Žalos asmeniui atlyginimo problematika nagrinėjant civilinę
atsakomybę reglamentuojančius teisės aktus**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: doc. dr. Jonas Juškevičius

(parašas)

2007
Vilnius

TURINYS

Įvadas.....	3
1. BENDRIEJI ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PRINCIPAI.....	8
2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMO REIKŠMĖS ANALIZĖ.....	12
3. TURTINĖS ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PROBLEMATIKA.....	18
3.1. Sveikatos grąžinimo išlaidų atlyginimo problemos.....	18
3.4. Laidojimo išlaidų atlyginimo problemos.....	22
3.5. Negautų pajamų atlyginimo problemos.....	23
4. NETURTINĖS ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PROBLEMATIKA.....	28
4.1. Neturtinės žalos ypatumai.....	28
4.2. Pagrindiniai neturtinės žalos atlyginimo principai.....	29
4.2. Neturtinės žalos dydžio nustatymo principai.....	31
4.3. Neturtinės žalos dydžio ribojimo problema.....	32
4.5. Konstitucinio Teismo pozicija dėl neturtinės žalos dydžio apribojimo.....	34
4.6. Asmenų, turinčių gauti neturtinės žalos atlyginimą problematika.....	37
5. GYDYTOJŲ KALTĖS NUSTATYMO PROBLEMATIKA.....	42
6. IKITEISMINĖS INSTITUCIJOS, NAGRINĖJANČIOS ŽALOS ATLYGINIMO KLAUSIMUS PROBLEMATIKA.....	49
7. ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PROCESINIO MECHANIZMO PROBLEMATIKA.....	53
Išvados	55
Rekomendacijos.....	57
Literatūra	58
Santrauka.....	65
Summary.....	67

IVADAS

Darbo aktualumas. Visai neseniai gyvenome totalitarinėje visuomenėje, kurioje žmogaus teisės nebuvo ginamos visai arba jų gynyba vykdavo paviršutiniškai. Žmogaus gyvybė ir sveikata plačiojoje tėvynėje neturėjo individualios vertės. Medicinoje vyravo paternalistiniai santykiai, gydytojų klaidos ir nesekmės buvo traktuojamos kaip neišvengiama medicinos praktikos dalis. Tačiau politinės sistemos pokyčiai, nepriklausomybė, įstojimas į Europos Sąjungą, žmogaus teisių apsauga sudarė prielaidas teisinės sistemos pokyčiams. Tarptautinių konvencijų, ginančių žmogaus teises, ratifikavimas, Civilinio kodekso pakeitimas, civilinę atsakomybę, sveikatos priežiūrą reglamentuojančių įstatymų bei norminiai aktų priėmimas, vakarietiško vertybių įsigalėjimas sudarė sąlygas stipriau ginti žmogų, jo teises. Žmogaus gyvybė ir sveikata yra absoliučios vertybės, todėl bet koks jų pažeidimas yra neteisėtas. Nutraukiant kito žmogaus gyvybę, žmogui padaroma didžiausia, neatkuriama žala. Žala padaroma ne tik nukentėjusiam, bet ir jo artimiesiems, visuomenei apskritai. Sužalotas asmuo ar žuvusio asmens artimieji yra ypač suinteresuoti, kad patirta žala būtų operatyviai ir visiškai atlyginama. Žalos atlyginimas nukentėjusiam asmeniui svarbus kaip žmogaus teisių saugos užtikrinimas. Tačiau ieškinių dėl žalos atlyginimo nagrinėjimas teismuose dažnai užsitęsia ir ieškovui neretai tenka iškęsti ilgą ir sunkų bylinėjimosi procesą, teismų sprendimai dažnai būna prieštaringi ir neprognozuojami. Net Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika tuo pačiu klausimu dažnai nėra vienoda.

Asmens sveikatos sužalojimas arba gyvybės atėmimas sukuria prievolę atlyginti žalą. Valstybė yra suinteresuota, kad žala sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais visada būtų atlyginama, nes tai ne tik atskiro individo, bet ir visos visuomenės interesas. Svarbu ne tik įstatymų prielaida gauti kompensaciją už patirtą žalą, bet ir veiksmingas teisinis žalos atlyginimo mechanizmas. Todėl ypač aktualu, kaip praktikoje yra realizuojama Konstitucijos 30 straipsnio garantuojama teisė į padarytos žalos atlyginimą. Žalos atlyginimo sistema turėtų būti ypatingai subalansuota. Nukentėjusiems asmenims žalos atlyginimas neturėtų tapti pasipelnymo šaltiniu, iškeliant milijoninius ieškinius, tačiau ir neturėtų būti sudaromos dirbtinės kliūtys gauti žalos atlyginimą, medikai, drausdamiesi civilinės atsakomybės draudimu, turėtų jaustis saugiai ir būti tikri, kad didžiąją žalos dalį atlygins draudikai, ir nereikės laiko gaišti teisminiuose ginčiuose, draudimo bendrovės, prisiimdamos riziką, turėtų dirbti sėkmingai ir gauti pelną. Viešasis interesas reikalauja, kad nebūtų didelės disproporcijos tarp visų subjektų interesų.

2005 m. sausio 1 dieną įsigaliojo nauja Pacientų teisų ir žalos atlyginimo įstatymo redakcija. Įstatyme išsamiai išvardintos ginamos pacientų teisės, trumpai užsiminta apie žalos atlyginimo galimybes, pažeidus šias teises, taip pat įvardinta gydymo įstaigų prievolė draustis civilinės atsakomybės draudimu. Įsigaliojęs įstatymas turėjo suteikti galimybę pacientams greičiau gauti žalos atlyginimą, aplenkiant žalos padarymo fakto, dydžio ir atlyginimo klausimų nagrinėjimą teismuose. Tačiau draudiko, ikiteisminės žalos atlyginimo institucijos įterpimas tarp nukentėjusiojo paciento ir atsakingų už žalą medikų, žalos atlyginimo procesą apsunkino. Žalos asmeniui atlyginimo procese turi būti vadovaujama visa eile teisės aktų. Pirmiausia, tai teisės aktai, reglamentuojantys sveikatos priežiūros paslaugų teikimą, bei kontrolės mechanizmus, nustatant, kad sveikatos priežiūros paslaugos buvo suteiktos netinkamai, nusižengiant prieinamumo, priimtino ir tinkamumo kriterijams. T. p. turi būti atsižvelgiama į medicinos etikos deontologines normas, kadangi šių normų pažeidimas leis nustatyti medikų kaltę, vėliau turi būti vadovaujama į Civiliniu kodeksu, bei kitais civilinius santykius, bei civilinę atsakomybę reglamentuojančiais įstatymais, t. p. draudimo santykius, Valstybinių ligonių kasų, Valstybinio socialinio draudimo fondo darbą reglamentuojančiais įstatymais. Visų šių teisės sričių tinkamas įstatymų taikymas sudaro sąlygas greitam ir nekomplikuotam žalos atlyginimui.

Teisės aktų, reguliuojančių civilinę atsakomybę, padarius žalą asmeniui, analizė buvo išnagrinėta kituose magistriniuose darbuose. Šiame darbe norima atskleisti tik žalos asmeniui atlyginimo problemas, su kuriomis susiduria tiek nukentėję asmenys, tiek už žalą atsakingi subjektai. Siekiama parodyti įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų silpnas vietas, nelogiškumus, teisės aktų kolizijas. Atrodytų, kad įstatyminė bazė yra pakankama, tačiau susiduriant su žalos asmeniui atlyginimo problemomis kasdieniniame darbe, paaiškėja įstatymų netobulumas. Tam tikros situacijos įvairių įstatymų nuostatomis yra skirtingai traktuojamos, arba visai nėra teisiškai apibrėžtos. Taip pat bandoma apibūdinti problemas, kurios turėtų būti nepamirštos ateities teisėkūros darbe.

Problematika. Magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos šiuo metu egzistuojančios žalos asmeniui atlyginimo problemos, daromos prielaidos ir išvalgos, kokios gali atsirasti problemos atlyginant žalą, esant gydymo įstaigų civilinės atsakomybės draudimui. Darbe nagrinėjami šie problemų blokai:

1. Lietuvos Respublikos skirtingų teisės šakų teisinio reglamentavimo sąveika, sprendimai kelių teisės normų kolizijų atveju.

2. Aukščiausiojo Teismo sprendimai ir jų reikšmė užpildant teisės aktų spragas.
3. Pateikiami pasiūlymai dėl teisės aktų tobulinimo.

Darbo naujumas. Žalos asmeniui atlyginimo, neturtinės žalos instituto atsiradimo ir funkcionavimo teisinis reglamentavimas detaliai išnagrinėtas kituose moksliniuose darbuose. Todėl šiame darbe akcentuojamos tik žalos asmeniui atlyginimo problemos, bei teisinio reglamentavimo trūkumai.

Tyrimo objektas - žalos, padarytos asmens sveikatai ir gyvybei atlyginimo problematika Lietuvos Respublikoje bei užsienio valstybėse.

Tyrimo dalykas - Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai, reglamentuojantys žalos atlyginimą dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, teisės doktrina, teismų praktika.

Tyrimo tikslas. Kompleksiškai išanalizuoti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktus, nusakančius žalos asmeniui atlyginimą, medicinos įstaigų, bei jų darbuotojų atsakomybę teikiant medicinos paslaugas, šių teisės aktų taikymą ir jų aiškinimą teismų praktikoje, nagrinėjant bylas dėl žalos asmenims atlyginimo.

Išanalizavus Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių žalos asmeniui atlyginimo praktiką, atskleisti visiško žalos atlyginimo užtikrinimo principo įgyvendinimo problemas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti žalos atlyginimo teisinės bazės pagrindinius principus.
2. Įvertinti įvairių teisės šakų, skirtingų įstatymų įtaką žalos atlyginimo mechanizmo funkcionavimui.
3. Nustatyti esamus ir galimas problemas atlyginant žalą asmeniui.
4. Nurodyti pagrindinius įstatymų trūkumus ir nelogiškumus, reglamentuojant žalos asmeniui atlyginimą.
5. Atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas ir pateikti pasiūlymus dėl teisinio reglamentavimo pakeitimų.

Papildomi uždaviniai:

1. Analizuoti kliūtis ir priežastis atsirandančias nagrinėjant civilines bylas dėl žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais.
2. Išsiaiškinti, kaip turi būti įvertinama žala.
3. Panagrinėti neturtinės žalos atlyginimą, jos dydžio nustatymą.

Hipotezė. Šiuo metu Lietuvos Respublikos teisės aktuose žalos asmeniui atlyginimo teisinė reglamentacija nėra pakankama, tai sukelia praktines problemas teisingai ir laiku atlyginti žalą.

Tyrimo metodai. Iškeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti, tyrimo metu kompleksiskai panaudoti įvairūs teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai.

Darbe plačiai naudojamas **lyginimo** metodas, suteikiantis galimybę išanalizuoti Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktus bei tarptautinius teisės dokumentus, įtvirtinančius žalos asmeniui atlyginimo teisinio reglamentavimo principus. Padeda išsiaiškinti, ar kitose užsienio valstybėse žalos asmeniui atlyginimo sistema atitinka Lietuvoje esamą sistemą.

Sisteminės analizės metodas tyrime buvo naudojamas, siekiant nustatyti atskirų teisės sričių teisinio reglamentavimo normų ir principų tarpusavio sąveiką, taip pat išsiaiškinti teisės aktų ar atskirų teisės normų tarpusavio santykį bei sisteminio taikymo galimybes.

Apibendrinimo metodas tyrime buvo pasitelktas išanalizuotai medžiagai apibendrinti, išvadoms ir pasiūlymams suformuluoti.

Mokslinės literatūros analizės metodo pagalba buvo išaiškinta medicinos įstaigų deliktinės atsakomybės samprata, civilinės atsakomybės draudimo samprata, kaltės, turtinės ir neturtinės žalos sampratos.

Teisinių dokumentų analizės. Naudojant šį metodą, darbe buvo tiriami ES, Lietuvos Respublikos ir kai kurių užsienio valstybių teisės aktai bei tarptautinės teisės dokumentai.

Pagrindinių sąvokų patikslinimas ir interpretacija

Žala – yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (CK 6.249 str.).

Neturtinė žala - asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita teismo įvertinta pinigais (CK 6.250 str.).

Žala asmeniui - žala nukentėjusiojo trečiojo asmens sveikatai ir (ar)žala atsiradusi dėl gyvybės atėmimo (LR transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 2 str. 24 d.).

Civilinė atsakomybė – tai turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (CK 6.245 str.).

Civilinės atsakomybės draudimas - asmens turtinių interesų, susijusių su civiline atsakomybe už nukentėjusiems tretiesiems asmenims ar jų turtui padarytą žalą, draudimas, kai draudiko mokamos draudimo išmokos dydis priklauso nuo nuostolių, kuriuos apdraustasis privalo atlyginti nukentėjusiam trečiajam asmeniui už padarytą žalą, dydžio, tačiau neviršijant draudimo sumos, jeigu ji nustatoma draudimo sutartyje (Draudimo įstatymo 2 str. 3 d.).

Nukentėjęs asmuo – asmuo, kuriam padaryta žala ir kuris teisės aktų nustatyta tvarka turi teisę į žalos atlyginimą (vadovaujantis LR transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 2 str. 16 d.).

Kaltas asmuo – asmuo laikomas kaltu, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (CK 6.248 str. 3 d.).

Sveikatos priežiūros įstaiga – įstaiga ar įmonė įstatymų bei teisės aktų nustatyta tvarka turinti teisę teikti sveikatos priežiūros paslaugas ir patarnavimus (LR sveikatos priežiūros įstaigų įstatymo 2 str. 1d. 1p.).

1. BENDRIEJI ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PRINCIPAI

Bendrieji žalos atlyginimo principai yra reglamentuojami civilinės teisės. Net tais atvejais, jeigu žala yra padaroma neteisėtais veiksmais, už kuriuos numatoma baudžiamoji, administracinė ar drausminė atsakomybė, patys žalos fakto nustatymo, žalos dydžio apskaičiavimo ir atlyginimo nuostatai visada remiasi civilinės teisės normomis. Šios teisės šakos ypatumas yra tai, kad civilinė teisė reglamentuoja laisvų asmenų, turinčių priešingus interesus, santykius. Civilinės teisės paskirtis - siekiant socialinio kompromiso sureguliuoti prekių ir pinigų apyvartos santykius ir užtikrinti apyvartos dalyvių, taip pat turto ir kitokių gėrybių savininkų (valdytojų) galimybę patiems tvarkyti savo reikalus, užtikrinti jų teisių ir interesų apsaugą ir gynimą nuo kitų asmenų nesąžiningų ir neteisėtų veiksmų žalingo poveikio.¹ Nustatant žalos dydį ir atlyginant žalą turi būti remiamasi civilinės teisės normomis bei bendraisiais civilinės teisės principais.

Padarius žalą, tarp atsakingo už žalą asmens ir žalą patyrusio asmens, atsiranda turtinio pobūdžio teisinis santykis – civilinė atsakomybė. Civilinėje teisėje žalos atlyginimas vykdomas pagal bendrąją civilinės atsakomybės institutą, kurio nuostatas reglamentuoja CK 6.245 str. – 6.255 str. Civilinė atsakomybė yra suprantama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) arba sumokėti netesybas (CK 6.245 str. 1 d.). Specifinis civilinės atsakomybės bruožas – turtinis pobūdis. LR CK 6.245 straipsnio 2 dalis civilinę atsakomybę skirsto į sutartinę ir deliktinę. Deliktas – neteisėtas asmens veiksmas, kurio pagrindu atsiranda prievolė tarp asmenų iki tol nesusijusių teisiniu santykiu. Prievolės, kurių atsiradimo pagrindas yra deliktas, dar vadinamos deliktinėmis prievolėmis. Deliktinė atsakomybė atsiranda, kai egzistuojant tam tikrai teisei pareigai įpareigotas asmuo jos nevykdo arba vykdo netinkamai ir taip daro žalą kitam asmeniui. Deliktinė atsakomybė apibrėžiama kaip turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, nesusijusios su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos susijusios su sutartiniais santykiais (CK 6.245 str. 1 d.). Deliktinė atsakomybė yra reglamentuojama CK 6.263 str. – 6.291 str.

Prievolės, kylančios dėl sveikatos sužalojimo arba gyvybės atėmimo, yra viena iš deliktinės atsakomybės rūšių. Jas reguliuoja CK bendrosios normos, CK 6.263 – 6.291 straipsniai bei kai kurie specialūs norminiai aktai. CK 6.263 – 6.291 straipsniai numato žalos atlyginimą, jeigu

¹ Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2007. P.32.

nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu. Jeigu asmuo yra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, tai žala pirmiau atlyginama pagal specialiuosius įstatymus juose numatytais pagrindais, dydžiu ir tvarka.

Civilinė atsakomybė atsiranda esant keturioms sąlygoms: neteisėtiems veiksams, kaltei, žalai ir priežastiniam ryšiui. Neteisėti veiksmai reglamentuojami CK 6.246 straipsnio. Neteisėtumas civilinėje teisėje yra suprantamas labai plačiai – tai tiek sutarties pažeidimas (CK 6.256 str.), tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimas (CK 6.263 str.). Neteisėtumas gali pasireikšti dvejopai – neteisėtais aktyviais veiksmais (veikimu) arba neteisėtu pasyviu elgesiu (neveikimu). Neteisėtumas nėra preziumuojamas, todėl jį privalo įrodyti ieškovas.

Priežastinis ryšys reglamentuojamas CK 6.247 straipsnio. Priežastinio ryšio sąlyga leidžia nustatyti civilinės atsakomybės ribas, todėl ją būtina taikyti itin kruopščiai, nes kitaip galimi neigiami padariniai – vienais atvejais atsakomybės taikymas gali reikšti neteisingumą ir nesąžiningumą skolininko atžvilgiu, nes atsakomybės ribos bus neprotingai išplėstos, kitais atvejais skolininko atleidimas nuo atsakomybės gali reikšti neteisingumą ir nesąžiningumą kreditoriaus atžvilgiu, nes atsakomybės ribos bus neprotingai susiaurintos. Priežastinis ryšys reiškia, kas skolininko veiksmai (neveikimas) buvo atlikti anksčiau, nei atsirado nuostolių, o atsiradę nuostoliai yra skolininko elgesio rezultatas. Skolininko elgesys turi būti pakankama nors ir ne vienintelė nuostolių atsiradimo priežastis. Priežastinis ryšys, kaip civilinės atsakomybės taikymo sąlyga, yra specifinis dėl dvejopo ryšio. Pirma, turi būti nustatytas priežastinis ryšys tarp neteisėto veikimo ir fizinio asmens sveikatos sužalojimo arba gyvybės atėmimo. Antra, turi būti priežastinis ryšys tarp nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo arba jo mirties ir žalos (negauto uždarbio dalies, gydymo, laidojimo išlaidų ir pan.).²

Kaltė, skirtingai nei kitos civilinės atsakomybės sąlygos, preziumuojama, todėl ieškovas šios sąlygos neprivalo įrodinėti. Pats žalos padarymo faktas suponuoja esančią kaltę. Kaltės nebuvimą privalo įrodyti atsakovas. Konstatuoti, kad kaltės nėra, galima tik tada, kai atsakovas įrodo bent vieną įstatyme numatytą pagrindą, kad žala yra pateisinama ir civilinė atsakomybė netaikoma (CK 6.253 str.). Tai galėtų būti nenugalima jėga, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veiksmai, nukentėjusiojo asmens veiksmai, būtinas reikalingumas, būtinoji gintis, savigyna.

² Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius, 2006. P. 247.

Gydytojų civilinei atsakomybei ypač svarbi CK 6.248 straipsnio 3 dalis. Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Elgesys vertinamas remiantis apdairaus, rūpestingo, atidaus žmogaus (bonus pater familias) elgesio standartu. Jeigu apdairus, rūpestingas, atidus žmogus tokioje pat situacijoje būtų pasielgęs kitaip ir žalos išvengęs, žalą padaręs asmuo yra kaltas. Ir atvirkščiai, jeigu tokiomis pat aplinkybėmis žalos nebūtų išvengęs ir apdairus, rūpestingas, atidus ir atsargus žmogus, kaltės nėra. Civilinei atsakomybei atsirasti, skirtingai nuo baudžiamosios, kaltės forma (tyčia ar neatsargumas) paprastai neturi reikšmės.

Žala – tai nukentėjusiojo turtinio ir kitokio intereso pažeidimas, t.y. nukentėjusiojo turtiniai ir kitokie praradimai dėl kurių nukenčia jo turtinė padėtis arba padaromas neigiamas poveikis neturtiniams interesams. Pagal tai, kokiam objektui padaroma, žala skirstoma į žalą turtui ir žalą asmeniui (sveikatos sužalojimas, suluošinimas, gyvybės atėmimas), taip pat yra išskiriama specifinė žalos rūšis - neturtinė žala. Žala gali pasireikšti tiek esamų vertybių netekimu, tiek tam tikrų materialinių vertybių negavimu (tai gali būti negauta nauda, negautos pajamos). Piniginė žalos išraiška yra nuostoliai (CK 6.249 str.). Žala gali būti tiesioginė – pozityvūs nuostoliai arba negatyvūs nuostoliai – negauta nauda, negautos pajamos. Žala nėra preziumuojama, jos dydį privalo įrodyti ieškovas. Žala yra būtina civilinės atsakomybės sąlyga, kai civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu. Neigiami nuostoliai dėl sveikatos sužalojimo yra negautos pajamos, kurias nukentėjęs asmuo būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų sužalota. Dėl atimtos gyvybės negautos pajamos yra prarastas išlaikymas arba teisė gauti išlaikymą. Teigiamus nuostolius sudaro išlaidos dėl nukentėjusiojo sužalojimo arba jo gyvybės atėmimo.³ Civilinėje teisėje žala siejama ne su visuomenės gerovės sumažėjimu, o su žala konkrečiam asmeniui. V. Mikelėnas nurodo, kad civilinė atsakomybė gali atsirasti tik tada, kai padaryta žala yra individuali, t. y. kai ji padaroma konkrečiam subjektui, įgyjančiam teisę reikalauti žalos atlyginimo. Sunaikinus ar sužalojus turtą, kurio savininkas nėra žinomas, civilinė atsakomybė neatsiranda, nes nėra asmens, patyrusio žalą ir įgijusio teisę reikalauti jos atlyginimo.⁴ Vadinasi, žalos atlyginimo negali reikalauti asmuo, kuris negali įrodyti, kad atstovauja žalą patyrusiam asmeniui, arba įrodo, kad žala padaryta jam pačiam. Teismų praktikoje yra taikoma bendroji deliktų teisės taisyklė, kad žala atlyginama tik ją patyrusiam asmeniui, todėl prisiteisti žalos atlyginimą trečiajam asmeniui yra

³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius, 2006. P. 240.

⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. - Vilnius: Justitia, 1995. P.143.

sudėtinga. Civilinėje teisėje laikomasi visiško žalos atlyginimo principo. Padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę (CK 6.251 str. 1 d.). 6.251 str. 2 dalis suteikia galimybę teismui sumažinti nuostolių atlyginimą, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių.

2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMO REIKŠMĖS ANALIZĖ

Civilinės atsakomybės draudimas – asmens turtinių interesų, susijusių su civiline atsakomybe už nukentėjusiems tretiesiems asmenims ar jų turtui padarytą žalą, draudimas, kai draudiko mokamos draudimo išmokos dydis priklauso nuo nuostolių, kuriuos apdraustasis privalo atlyginti nukentėjusiam trečiajam asmeniui už padarytą žalą, dydžio, tačiau neviršijant draudimo sumos, jeigu ji nustatoma draudimo sutartyje (Draudimo įstatymo 2 str. 3 d.).

Jeigu deliktinės atsakomybės atveju žalos atlyginimą reglamentuoja tik LR CK normos, tai, esant sveikatos priežiūros įstaigų privalomojo civilinės atsakomybės draudimui, žalos atlyginimą reglamentuoja Civilinis kodeksas, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, Draudimo įstatymas, Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklės, Sveikatos draudimo įstatymas (jeigu nekentėjęs asmuo buvo draustas privalomuoju sveikatos draudimu). Analizuojant civilinės atsakomybės draudimo teisinio reguliavimo ypatumus teisiniu požiūriu svarbus sisteminis šių nuostatų aiškinimas, tarpusavio konkurencijos ir teisės aktų hierarchijos nustatymas.

Civilinės atsakomybės draudimo tikslai:

1. Siekiama užtikrinti tikrąjį žalos atlyginimą.
2. Siekiama apsaugoti nuo galimų nuostolių, išvengti rizikos arba ją sumažinti.
3. Tai yra sutartis trečiojo asmens naudai, nes šia sutartimi siekiama apsaugoti ir nukentėjusiojo asmens turtinius interesus.⁵

Civilinės atsakomybės draudimu sukuriama sistema, pagal kurią nukentėjusiojo turtinio intereso patenkinimas užtikrinamas ne žalą padariusio asmens turtinėmis galimybėmis, bet pirmiausia draudimo įmonių turtu. Nukentėjęs asmuo gali išsireikalausiti iš žalą padariusio asmens tuos nuostolius, kurie nebuvo apdrausti, kurie liko neatlyginti draudiko. Kas šiuo metu Lietuvoje turi atlyginti gydytojų veiksmais ar neveikimu padarytą žalą? Vadovaujantis CK įtvirtintais bendrais žalos atlyginimo pagrindais, civilinėje teisėje galioja taisyklė, kad žalą atlygina ją padaręs asmuo. Tačiau egzistuoja ir netiesioginė atsakomybė, kai žalą turi atlyginti už žalą padariusį asmenį atsakingas asmuo. Šiuo atveju yra samdančio darbuotojus asmens atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojų kaltės, kurią numato CK 6.264 straipsnis. Todėl žalos atlyginimo subjektu yra ne

⁵ Cirtautienė S. Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės draudimas (draudiko atsakomybę lemiantys veiksniai) - Vilnius: Justitia, 2005, Nr.2. P. 66.

gydytojas, o sveikatos priežiūros įstaiga. Tai susiję su sveikatos priežiūros sistema Lietuvoje, pagal kurią remiantis Medicinos praktikos įstatymo 4 straipsnio 2 dalį leidžiama verstis medicinos praktika tik sveikatos priežiūros įstaigoje ir dauguma asmenų jose praktikuoja pagal darbo sutartis. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 16 straipsnio 1 dalis įpareigoja sveikatos priežiūros įstaigas privalomai drausti savo civilinę atsakomybę. Esant civilinės atsakomybės draudimui žala taip pat gali būti nevysiškai atlyginta, nes tai sutartinė atsakomybė ir ji taikoma sutartyje numatytomis sąlygomis ir tvarka. Sudarius draudimo sutartį, sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklėse nustatytos draudimo sutarties sąlygos tampa draudimo sutarties dalimi.

Sudariusios civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutartį standartinėmis sutarties sąlygomis, kurias numato sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklės, sveikatos priežiūros įstaiga turės atlyginti žalą, kiek jos nepadengia draudimo išmoka, taip pat tais atvejais, kai draudiko pareiga mokėti draudimo išmoką neatsiranda, pvz., kai žalą sukėlęs veiksnys nėra draudiminis įvykis arba padaryta tokia žala, kurios neapima civilinės atsakomybės draudimo sutartis.

Tačiau reikia nepamiršti, kad draudimo įmonių veikla – viena iš verslo šakų, kurios tikslas gauti pelną. Draudimo veikla – ūkinė komercinė veikla, kuria draudimo sutarties pagrindu už draudimo įmoką prisiimama kitų asmenų nuostolių rizika ar kitaip siekiama apsaugoti šių asmenų turtinius interesus įvykus draudiminiams įvykiams, asmenų turtinių interesų apsaugai panaudojant draudiko skaičiuojamus draudimo techninius atidėjimus dengiantį turtą ir kitą turtą (Draudimo įstatymo 2 str. 27 d.). Draudimo įmonėje pelno siekiama stengiantis gauti maksimalias draudimo įmokas, bei dedant pastangas minimalizuoti draudimo išmokas. Civilinės atsakomybės draudimo atveju bendras draudimo intereso turtinis pobūdis pasireiškia per numanomas draudėjo (apdraustojo) nuostolius, kurie galimi tuo atveju, jeigu draudėjas padaro žalą (įskaitant ir neturtinę žalą) trečiajam asmeniui ir yra pareiškiamas reikalavimas ją atlyginti. Tokiu atveju interesas bus draudimo sutarties šalių nustatyta suma, kurios ribose būtų išmokama draudimo išmoka gavus reikalavimą atlyginti padarytą žalą.⁶ Tačiau civilinės atsakomybės draudimo sistemoje galime išskirti tris asmenų grupes. Nukentėjusiojo trečiojo asmens interesas yra kuo greičiau gauti kuo didesnę draudimo išmoką, draudėjo (sveikatos priežiūros įstaigos) interesas yra perkelti draudimo

⁶Zaveckas K. Draudimo interesas – pagrindinis draudimo teisinių santykių elementas – Vilnius: Jurisprudencija, 2006 Nr. 5(83), P. 111.

įmonei kuo didesnės žalos dalies atlyginimo našta, o draudikas bet kokiomis teisėtomis priemonėmis stengsis dirbti pelningai, t. y. minimalizuoti draudimo išmoką. Draudimas yra teisinė priemonė padedanti mažinti neigiamas padarytos žalos pasekmes, tačiau komercinė draudimo prigimtis verčia draudimo įmonę siekti pelno bet kokiomis teisėtomis priemonėmis. Draudimo įmonėms nėra naudingi įstatymai, suteikiantys nukentėjusiems tretiesiems asmenims kuo palankesnes garantijas gauti kuo didesnę žalos atlyginimą.

Nors Draudimo įstatymo 77 straipsnio 1 dalies 8 punkte teigiama, kad draudimo taisyklėse privalo būti nurodyta žalos nustatymo tvarka; Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių 39 punktas nurodo, kad žalos dydis nustatomas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir kitų teisės aktų nuostatas.

Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo tvarkos aprašo, patvirtinto sveikatos apsaugos ministro 2005 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. V-6 priede “Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių” 11.5. punkte nurodyta, kad rašytinis reikalavimas atlyginti žalą yra draudiminis įvykis, jeigu yra pareikštas dėl žalos, atsiradusios draudimo sutarties galiojimo metu ir ne vėliau kaip per vienerius metus nuo draudimo sutarties galiojimo pabaigos datos. Tai leidžia draudimo įmonėms minimalizuoti žalos dydį, nes vienerių metų žalos atlyginimo terminas niekada neapims atokių sveikatos sutrikdymo pasekmių, kurioms dažniausiai yra būdingos išlaidos, susijusios su reabilitacija, neįgalumu, nuolatinio nedarbingumu, gyvenamojo būsto pertvarkymu, perkvalifikavimu. Tai toli gražu neatleis pačios sveikatos priežiūros įstaigos nuo pareigos atlyginti žalą, reikalauti žalos atlyginimo nuo žalos atsiradimo momento (CK 1.134 str.). CK 6.252 straipsnio 1 dalis draudžia apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą. CK 6.283 straipsnio 3 dalis numato, kad jeigu po sprendimo dėl žalos atlyginimo priėmimo nukentėjusio asmens sveikata pablogėja, jis turi teisę pareikšti ieškinį dėl papildomų išlaidų atlyginimo, išskyrus atvejus, kai žala buvo atlyginta konkrečia vienkartinė pinigų suma. Nukentėjęs trečiasis asmuo tik per vienerius metus nuo draudimo sutarties galiojimo pabaigos už susidariusią žalą galės reikalauti žalos atlyginimo iš draudimo įmonės, tačiau visą likusį gyvenimą galės kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą su reikalavimais atlyginti vėliau atsiradusią nuostolius, kurie priežastiniu ryšiu būtų susiję su ankstesniais sveikatos priežiūros įstaigos specialistų neteisėtais veiksmais. CK 1.125 str. 8 d. numato sutrumpintą trejų metų ieškinio senaties terminą taikomą reikalavimams dėl padarytos

žalos atlyginimo. Nuolat besikeičiantis žalos pobūdis gali sudaryti situaciją, kai nukentėjęs tretysis asmuo gali tapti amžinu sveikatos priežiūros įstaigos kretiditoriumi, o sveikatos priežiūros įstaiga - amžinus skolininku.

Tiek tolimesni teisiniai ginčai, tiek sveikatos priežiūros įstaigos geranoriškas sutikimas atlyginti vėliau atsiradusią žalą, trikdydys sveikatos priežiūros įstaigos darbą, kurios pagrindinė funkcija – teikti sveikatos priežiūros paslaugas. Kadangi teisės doktrinoje bei praktikoje nėra numatytas nuolatinis besikeičiančios žalos atlyginimo paprastesnis mechanizmas – tai sukelia gana rimtų kliūčių realizuoti visišką žalos atlyginimo principą .

Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklėse taip pat yra labai platus nedraudiminių įvykių sąrašas. Nedraudiminis įvykis siaurina draudimo įmonės atsakomybę, bet toli gražu neatleidžia pačios sveikatos priežiūros įstaigos nuo atsakomybės, todėl sutartimi sudaroma draudiminė apsauga tampa nepakankama. Draudėjo veiksmai, kuriais padaryta tik neturtinė žala, jeigu draudimo sutartyje nenustatyta kitaip (Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių 14.1 punktas) priskirti prie nedraudiminių įvykių leidžia draudimo įmonėms netenkinti vien tik neturtinės žalos reikalavimų. Įprastai tretieji nukentėję asmenys gali būti nemaloniai nustebinti, nes gana dažnai apsiribojama reikalavimu atlyginti didesnę neturtinę žalą, visiškai nesirūpinant dokumentais, patvirtinančiais net ir minimalios turtinės žalos dydį, pvz. išsaugotu receptu vaistams ar vaistų įsigijimo vaistinėse čekiu. Tokia nuostata, kad tik neturtinės žalos padarymas yra nedraudiminis įvykis, yra kritikuotina, nes įstatymas nesieja neturtinės žalos atlyginimo būtent su turtinės žalos padarymo faktu. Pažeidus tik neturtines vertybes, gali būti padaroma išties labai daug žalos, pvz. atskleidus informaciją, kad asmuo serga AIDS arba venerine liga. ir pan. Teismų praktikoje jau suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, kad atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos atlyginimo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu, tiek atskirai su turtine atsakomybe.⁷

Kitas aspektas yra tas, ar apskritai draudikas turės atlyginti neturtinę žalą pacientui, jeigu tai nebus specialiai aptarta draudimo sutartyje. Būtų paprasta ir logiška draudiko pareigą atlyginti neturtinę žalą numatyti ir šią pareigą aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinti Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtintoje Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje E. Lukoševičius v. *Visagino pirminės sveikatos priežiūros centras*, NR. 3K-3-1108/2002 m. B. kat. 39.6.2.12.

padarytą žalą privalomojo draudimo tvarkoje, kaip tai buvo padaryta 2004 m. gegužės 1d. Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatyme, nustatant draudėjo pareigą atlyginti dalį neturtinės žalos (ne daugiau 500 eurų). Kokie konkretūs gydytojo (sveikatos priežiūros įstaigos) veiksmai bus traktuojami kaip nedraudiminis įvykis, lems draudimo kompanijos ir sveikatos priežiūros įstaigos susitarimas, pačių sutarties šalių sudaromos sutarties sąlygų suvokimas, teisės doktrina ir besiformuojanti teismų praktika.⁸

Draudėjo veiksmai, kuriais buvo padaryta žala, bet jeigu buvo laikomasi asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, patvirtintų diagnostikos ir gydymo metodikų, jei nėra draudėjo kaltės (Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių 14.12 punktas) priskirti prie nedraudiminių įvykių leidžia draudimo įmonei nemokėti išmokos tais atvejais, kada žala yra padaryta, tačiau sveikatos priežiūros įstaigos kaltė abejotina. Draudėjo veiksmai, kuriais padaryta žala, tačiau kuriems pacientas, informuotas raštu apie didesnę nei įprastas rizikos laipsnį, pritarė raštu ir prisiėmė riziką, arba žala, atsiradusi pacientui nevykdžius draudėjo nurodymų (atsisakė operuotis, vartoti paskirtus vaistus, atlikti tam tikras tyrimo ar gydymo procedūras, laikytis maisto, dietos, elgesio režimo), o draudėjo veiksmuose nenustačius klaidų (Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklės 14.5 punktas) taip pat yra priskirti prie nedraudiminių atvejų. Šią poįstatyminio akto nuostatą vertinant formaliai galima situacija, kai klinikinės situacijos, esant paciento pritarimui didesnės rizikos medicininėms manipuliacijoms, neteks draudiminės apsaugos. Paciento autonomijos, laisvo informuoto pasirinkimo principų realizavimas, bei paciento sutikimo privalomumas bet kokioms invazinėms procedūroms gali tapti kliūtimi gauti draudimo išmoką. Šiuolaikinė medicina tampa vis labiau invazyvi, kiekvienai modernesnei procedūrai yra reikalingas paciento raštiškas sutikimas, tačiau tokių atvejų priskyrimas nedraudiminiams įvykiams mažina pačių pacientų galimybes apginti savo interesus bei sveikatos priežiūros įstaigų finansinį saugumą. Veiksmų, kuriais padaryta žala, teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas, neturint atitinkamos licencijos, kai ši yra negaliojanti, arba ne pagal licencijoje nurodytą profesinę kvalifikaciją (išskyrus būtinąją pagalbą) priskyrimas prie nedraudiminių įvykių leidžia draudimo įmonei nemokėti tais atvejais, kai suteiktos sveikatos priežiūros paslaugos, viršija licenzijoje nurodytas kompetencijos ribas, kurias nustato

⁸ Cirtautienė S. Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės draudimas (draudiko atsakomybę lemiantys veiksniai) - Vilnius: Justitia, 2005. Nr.2 P. 73.

patvirtintos medicinos normos. Nedraudiminis įvykis siaurina draudimo kompanijos atsakomybę, bet toli gražu neatleidžia pačios sveikatos priežiūros įstaigos nuo atsakomybės. Todėl galima būtų teigti, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklės yra palankesnės draudikams.

Medicininį žalų draudimas yra didelės rizikos draudimo rūšis draudimo kompanijoms. Yra sunku numatyti realų medicininių žalų skaičių ir kiek jų bus apskūsta teismui. Taip pat sunku numatyti, kada jos bus apskūstos (dažnai tai atidedama ilgam laikui). Yra žymūs medicininių žalų išmokų svyravimai net vienoje didelėje ligoninėje. Draudikai nuomone medicininių žalų draudimas turi „ilgą uodegą“ dėl žalos asmeniui specifikos ir tai reiškia, kad labai sunku atlikti nuostolingumo paskaičiavimus. Ekonominių nuostolių rizika draudimo kompanijai išryškėja tik po kelių metų. Šie ypatumai bei Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta 50 000 litų suma kiekvienam draudimui įvykiui draudimo termino laikotarpiu sudarė sąlygas, kad šiuo metu Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu draudžia tikrai 2 įmonės. Neesant konkurencijos tarp verslo subjektų (draudimo įmonių) susidaro monopolinė situacija, turinti įtakos įmokų tarifams.

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 16 straipsnio 1 dalis, įpareigojanti privalomai drausti savo civilinę atsakomybę, sveikatos priežiūros įstaigas stumia į aklavietę, kai draudimo įmonės nustato nepagrįstai didelius įmokų tarifus, tačiau nesuteikia pakankamos draudiminės apsaugos. Sveikatos priežiūros įstaigos turi papildomai draustis savanoriškuoju civilinės atsakomybės draudimu, kurio sąlygos yra daug palankesnės. Savanoriškojo draudimo atveju draudimo įmonės pačios gali patvirtinti Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą savanoriškojo draudimo taisyklės, kurios kažkiek skiriasi kiekvienoje draudimo įmonėje, numato draudiminės apsaugos ribas (išmokos ribą vienam draudimui įvykiui bei visam draudimui laikotarpiui). Sveikatos priežiūros įstaiga gali rinktis tarp kelių draudimo įmonių, turi didesnes galimybes derėtis dėl sąlygų.

Šiuo metu gydymo įstaigų civilinės atsakomybės draudimo sistema nevykdo civilinės atsakomybės draudimo tikslų. Tai nėra panacėja, kuri gali išgelbėti sveikatos priežiūros įstaigas nuo galimų finansinių praradimų.

3. TURTINĖS ŽALOS ASMENIUI ATLYGINIMO PROBLEMATIKA

3.1 Sveikatos gražinimo išlaidų atlyginimo problemos

Jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą (CK 6.283 str. 1 d.). Taip yra atkartojamas visiškas žalos atlyginimo principas, kai nukentėjusį asmenį reikia gražinti į buvusią padėtį. Šį principą yra gana sunku praktiškai realizuoti.

CK 6.283 straipsnio antra dalis detalizuoja, kokio pobūdžio nuostoliai galėtų būti. Pagal šią normą nukentėjusiam turi būti atlyginamos negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų sužalota, bei išsamiau išvardintos sveikatos gražinimo išlaidos (gydymo, papildomo maitinimo, vaistų įsigijimo, protezavimo, sužaloto asmens priežiūros, specialiųjų transporto priemonių įsigijimo, sužaloto asmens perkvalifikavimo išlaidos bei kitos sveikatos gražinimui būtinos išlaidos). Detalizuojant iškyla tam tikros problemos. Pirmiausia yra gana keista sveikatos gražinimo sąvoka, kuri niekada nėra naudojama medicinoje. Sveikata yra specifinis asmens gėris, nuolat besikeičiantis laike, priklauso nuo asmens amžiaus, gyvenimo būdo, kitų išorinių aplinkybių. Sveikatos, kitaip negu turto, niekada negalima gražinti į pirminę padėtį, visada, jai pakenkus lieka didesni ar mažesni liekamieji reiškiniai. Protezavimas, specialiųjų transporto priemonių įsigijimas yra būdai, padedantys asmeniui prisitaikyti prie esamų sveikatos sutrikimų, tačiau jie sveikatos neatstato. Ateityje, taisant Civilinį kodeksą, reikėtų įrašyti tikslesnę sąvoką (pvz. kitos išlaidos, susijusios su sveikatos sutrikdymu). Papildomo maitinimo sąvoka yra perrašyta iš 1964 m. Civilinio kodekso. Gal būt pokario laikotarpiu ir sovietiniais nepritekliaus metais papildomos išlaidos egzotiškiems vaisiams padėdavo sergančiam žmogui pasveikti. Tačiau šiuolaikinėje epochoje, kai visuotina viršsvorio ir nutukimo epidemija tampa pirmąja sergamumo ir mirtingumo priežastimi civilizuotuose pasaulio kraštuose ši nuostata tikrai yra keista. Ar daugiau valgydamas žmogus greičiau pasveiksta? Medikai teigtų, kad greičiau atvirkščiai. Tačiau šių dviejų žodžių buvimas LR civiliniame kodekse turi tam tikras teises pasekmes. Draudimo praktika iliustruoja, kad nukentėję asmenys už žalą atsakingiems asmenims, draudimo įmonėms pateikia didžiausius pluoštus maisto pirkimo čekių, visai pagrįstai tikėdamiesi, kad jų pretenzijos bus patenkintos, taip vadinamas „papildomo maitinimo išlaidas“ bus apmokėtos. Tačiau maitinimasis ir maisto pirkimas yra kasdieninis žmogaus veiksmas. Kur yra riba tarp normalaus maitinimosi, už

kuri nėra atlyginama ir papildomo maitinimosi, už kuri, vadovaujantis Civiliniu kodeksu turi būti atlyginta. Kaip turėtų elgtis asmenys, prisiėmę įsipareigojimus atlyginti žalą. Pagaliau, kas gali ir turi nustatyti, kiek papildomų gabaliukų keptos vištos ir kiek jogurto pakelių asmeniui reikia, kad jis greičiau sveiktų? 1997 m. sausio 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato nutarimas Nr.2 "Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę", nurodo: „Ar papildomos išlaidos (pvz., pagerintas maitinimas, protezavimas ir pan.) reikalingos, teismas nustato pagal Medicininės socialinės ekspertizės komisijos (šiuo metu reformuotos į Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos) arba teismo paskirtos teismo medicininės ekspertizės komisijos išvadą. Eksperto išvada minėtu klausimu turi būti civilinėje byloje nepriklausomai nuo to, ar žala asmens sveikatai atsirado jį sužalojus darbe, dėl didesnio pavojaus šaltinio poveikio, ar dėl atsakovo nusikalstamos veikos. Teismas, skirdamas ekspertizę nedarbingumui nustatyti, kartu turi paklausti ir apie ieškovo nurodytų papildomų išlaidų (vienos ar kelių rūšių) būtinumą. Antra vertus, ekspertai ir be specialaus reikalavimo gali duoti išvadą apie turėtas nukentėjusiojo papildomas išlaidas. Pateiktoje teismui išvadoje būtinai turi atsispindėti tas faktas, kad papildomos išlaidos reikalingos būtent dėl sveikatos sužalojimo ar kitokio pakenkimo jai.“ Yra prielaidų manyti, kad praktikoje teismai dažnai vadovaujasi išlaidas patvirtinančiais faktiniais įrodymais, tačiau daug nesigilindami dėl šių išlaidų būtinumo, jas priteisia.

CK 6.283 straipsnio komentaras⁹ teigia, kad gydymo ir vaistų įsigijimo išlaidos atlyginamos tik kai gydymas ir vaistai buvo mokami. Atrodytų, kad tai visiškai logiška, nes jeigu gydymas ir vaistai nebuvo mokami, tai nebus ir patirtų nuostolių. Problematiška tai, kad Lietuvoje mokama medicina nėra plačiai paplitusi, įprastai naudojamosi sveikatos priežiūros paslaugomis, apmokamomis iš VSDF. Eilinis Lietuvos Respublikos pilietis paprastai naudojasi nemokamomis sveikatos priežiūros paslaugomis, kreipimasis į privačią gydymo įstaigą dažnai yra tik labai turtingų asmenų privilegija. Tačiau Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 5 straipsnyje, bei Sveikatos sistemos įstatymo 84 straipsnio 6 dalyje yra įteisinta pacientų teisė rinktis. Pacientas turi teisę pasirinkti gydytoją, slaugos specialistą ir sveikatos priežiūros įstaigą. Ši teisė gali būti ribojama tik Lietuvos Respublikos įstatymuose nurodytais pagrindais ir teisės

⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003. P. 393.

aktų nustatyta tvarka. Paciento teisė rinktis yra viena iš žmogaus teisių sudėtinių dalių ir visiškai logiška, kad už šios teisės kokybišką realizavimą jis pats susimoka. Tačiau kyla klausimas, ar kiti asmenys turi sumokėti už šios teisės įgyvendinimą pačiu brangiausiu būdu. Ir jeigu mokės kiti, kur teisingumo ir protingumo riba. Pacientas gali pasirinkti mokamas sveikatos priežiūros paslaugas ne tik Lietuvos Respublikoje bet ir užsienio valstybėse, argumentuodamas, kad paslaugos Lietuvos Respublikoje nepakankamai kokybiškos arba jos Lietuvos Respublikoje nėra teikiamos. Draudimo praktika rodo, kad sveikatos sutrikdymo atvejais, kai atsiranda galimybė, kad už suteiktas sveikatos priežiūros paslaugas apmokės kažkas kitas (dėl žalos padarymo kaltas asmuo, ar atsakingas draudikas) asmenys ima elgtis neekonomiškai, dažnai kreipiasi į privačias sveikatos priežiūros įstaigas. Nukentėję asmenys bando piktnaudžiauti pasirinkimo teise, teigdami, kad jie nepasitiki sveikatos priežiūros paslaugomis teikiamomis iš VSDF lėšų, jie turi ilgai laukti eilėse, kreipiasi į sveikatos priežiūros specialistus dėl visai kitų sveikatos problemų ar tikrinasi profilaktiškai. Dažnai vyksta skubus bandymas pasipelnyti kitų pinigais arba tokiu būdu renkami įrodymai, kad dėl tam tikro įvykio asmens sveikata tiek pablogėjo, kad jis priverstas dažnai lankytis pas medikus. Nėra teisinio mechanizmo stabdančio šį procesą. Asmuo, turintis kokių nors nusiskundimų, gali nuolat kreiptis į medikus, atlikti daugybę tyrimų. Gydytojas medicininiuose dokumentuose negalės įrašyti, kad toks asmuo yra sveikas, kad vizitas pas medikus nebuvo būtinas. Medikas, remdamasis paciento nusiskundimais, visada turės formuluoti kokią nors diagnozę, skirti tyrimus, vaistus. Atrodytų, kad asmens sveikata yra labai sutrikusi. Manau, kad teismai, esant panašioms bylos aplinkybėms, gali atsidurti gana keblioje padėtyje, negalėdami įvertinti gydymo išlaidų būtinumo. Teisėjas neturi jokių minimalių medicininių žinių, kad galėtų suprasti, ar gydymo išlaidos yra susijusios su konkrečiu asmens sveikatos sutrikdymu, ar jos buvo būtinos, ar buvo pasirinktas ekonomiškiausi veiksmai, siekiant sumažinti žalos dydį.

Problematiška, kad šiuo metu Lietuvoje nėra aišku, kiek kainuoja tam tikra medicinos paslauga. Ligonių kasų įkainiai, kuriais jie apmoka teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas apima tik tam tikrą paslaugos realios kainos dalį. Kitą lėšų dalį sveikatos priežiūros įstaiga gauna iš steigėjo, iš lėšų, skiriamų įvairioms sveikatinimo programoms bei teikdama mokamas sveikatos priežiūros paslaugas.

Sveikatos įstaigų įstatymo 13 straipsnio 1 dalis apibrėžia, kad Lietuvos nacionalinės sveikatos sistemos paslaugų kainas nustato Sveikatos apsaugos ministerija, tačiau jos nesikeičia jau eilę metų ir neatitinka realios paslaugų kainos.

Draudimo praktikoje šiuo metu nėra aiškios pozicijos dėl išlaidų už mokamas sveikatos priežiūros paslaugas atlyginimo. Tais atvejais, jeigu išlaidos nėra didelės, jos būna apmokamos. Ginčiuose dėl tokio pobūdžio išlaidų būtinumo reikėtų vadovautis protingumo ir ekonomiškumo kriterijais, kurie nėra konkretūs ir kiekvieno teismo ginčo metu gali būti skirtingai vertinami.

Slaugos išlaidų atlyginimas taip pat yra gana sunkiai realizuojamas. Civilinio kodekso komentaras pateikia išvadą, kad asmens slaugymo, priežiūros išlaidos gali būti atlyginamos tik tada, jeigu priežiūra, slauga buvo būtinos ir mokamos. Nukentėjusįjį nemokamai slaugiusiųjų ir prižiūrėjusiųjų artimų asmenų turėtos išlaidos, pvz. dėl to prireikus išeiti nemokamų atostogų, taip pat turėtų būti atlyginamos, jeigu nukentėjusiojo priežiūra, slauga buvo būtinos. Čia iškyla kita problema, kas ir kada gali pateikti išvadą, kad slauga yra arba buvo būtina. Medikas, teikiantis paslaugas sveikatos priežiūros įstaigoje, dirbantis pagal patvirtintą tam tikrą specialisto normą, tokios išvados pateikti negali. Valstybinė nedarbingumo ir neįgalumo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos gali pateikti išvadą dėl slaugos būtinumo bet tik tam tikrais, griežtai apibrėžtais neįgalumo atvejais. Ūmiu ligos periodu, turint nedarbingumo pažymėjimą, išduotą sveikatos priežiūros įstaigoje, nėra galimybės kreiptis į Neįgalumo ir nedarbingumo nustatymo komisiją prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Manau, kad šiuo metu nustatyti slaugos būtinumą tiesiog nėra kam. Susiduriame su paradoksu. Civilinis kodeksas numato, kad slaugos išlaidos turi būti atlyginamos tik tada, kai nustatoma, kad jos yra būtinos, tačiau nėra subjekto, kuris galėtų tai padaryti. Vadovaujantis 1997 m. sausio 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato nutarimu Nr.2 "Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę", tokią išvadą turėtų pateikti teismo medikai ekspertai.

Lietuvos Aukščiausias Teismas išaiškino, kad ne visuomet būtina gydytojų išvada dėl tokių išlaidų būtinumo. Teisėjų kolegija daro išvadą, kad ne visais atvejais gydytojų išvada yra privaloma, kai sprendžiama, ar asmeniui buvo reikalinga slauga, priežiūra, papildomas maitinimas. Atskirais atvejais, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, teismas pagal protingumo reikalavimus gali svarstyti ir daryti išvadas, ar sužalotam asmeniui buvo būtina pašalinio asmens priežiūra, ar jam gydymosi laiku reikėjo papildomo maitinimosi, skirto greitesniam sveikimui ir geresniam jėgų atgavimui. Išvada gali būti daroma iš to, kokie sužalojimai buvo padaryti asmeniui, kokia jo sveikata buvo iki sužalojimo ir kokiomis sąlygomis, tai pat atsižvelgiant į kitas aplinkybes.¹⁰ Tokiu

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002-03-20, civilinėje byloje I. Markauskienė v. I. Maciulevičius, Nr. 3K-3-

būdu susiduriame su dvejomis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicijomis. 1997 m. sausio 16 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato nutarime Nr.2 "Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę" pateikiamas išaiškinimas, kad teismuose sprendžiant dėl sveikatos gražinimo išlaidų būtinumo būtina vadovautis teismo medikų išvadomis, o vėlesnėje teismų praktikoje siūloma pačiam teismui tokio pobūdžio išvadą priimti remiantis protingumo reikalavimais. Abu sprendimo būdai turi trūkumų. Pirmuoju atveju Mykolo Romerio teismo medicinos instituto teismo medikai ekspertai nėra pajėgūs kiekvienoje byloje atlikti konsultantų vaidmenį. Teismo medicinos ekspertų resursai Lietuvoje yra gana riboti. Teismo medicininės ekspertizės skyrimas teismo procesą prailgina vidutiniškai metams. Antruoju atveju - teisėjų, neturinčių elementarių medicininių žinių, priimti sprendimai, gali būti labai diletantiški.

3.2 Laidojimo išlaidų atlyginimo problemos

Jeigu nukentėjęs asmuo miršta, jo laidojimo išlaidas turėjusiam asmeniui atlygina tas asmuo, kuris yra atsakingas už žalą, susijusią su nukentėjusio asmens gyvybės atėmimu. Atlyginamos tik protingumo kriterijus atitinkančios laidojimo išlaidos (CK 6.291 str. 1 d.).

Kasdien besikeičiantis gyvenimas keičia sampratą to, kas yra būtina ir įprasta, protinga. Kokio dydžio laidojimo išlaidų atlyginimas atitinka protingumo kriterijus? Sutikime, kad laidojimo išlaidų dydis Vilniuje bus šiek tiek kitokios negu Lietuvos kaime. Galima būtų teigti, kad protingos laidojimo išlaidos bus tos, kurios yra įprastos bei patvirtintos atitinkamais dokumentais. Kaip rašoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teismų praktikos apibendrinime, "Visas ieškovo turėtas išlaidas turi patvirtinti įrodymai (čekiai, važtaraščiai, pažymos ir kt.). Tačiau sprendžiant paminklo pastatymo išlaidų klausimą, vadovaujantis teisingumo ir protingumo kriterijais, būtina įvertinti tokias aplinkybes: vidutinę paminklo pastatymo kainą, ieškovo realiai turėtas arba numatomas turėti išlaidas kapui tinkamai sutvarkyti ir kitas aplinkybes. Paprastai teismai visada atlygina visas turėtas laidojimo bei kapo sutvarkymo išlaidas, kurias patvirtina atitinkami dokumentai. Visos kitos išlaidos (vainikai, gėlės, išlaidos metinėms, kitiems paminėjimams) neturėtų būti atlyginamos."¹¹ Ne visi sutinka su šia nuomone.

479, b.k.39.2.3;39.2.4

¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis// Teismų praktika. Nr. 5-6. – Vilnius, 1996. P. 181

Išlaidos vainikams, gėlėms yra visuotinai priimtinos. Mūsų visuomenėje asmuo negali būti palaidotas nei be karsto, nei be gėlių. Mirusiojo metinių minėjimas turi tokias pat galias tradicijas, kaip ir kapų lankymas per Vėlines.¹² Šių tradicijų ignoravimas, nesuteikimas teisinės apsaugos žeidžia tautinę savimone, visapusišką žalos atlyginimo principą. Nukentėjęs asmuo, siekdamas žalos atlyginimo, nori žinoti, kiek jisai gaus ir už ką. Tai yra ypač būdinga paminklo pastatymo išlaidoms, nes Lietuvos piliečiams nėra būdingas kuklumas. Vertinant vidutinę paminklo pastatymo kainą, galima būtų vadovautis vidutiniu, Statistikos departamento patvirtintu statistinį dydžiu. Tačiau toks prisirišimas prie nustatyto dydžio lems, kad asmuo orientuosis į konkrečią viršutinę ribą ir sieks, kad išlaidos būtų maksimaliai leistinos. Vieniems asmenims nustačius viršutinę ribą, dalis patirtų išlaidų nebus apmokama, kiti, galbūt galėję patirti mažesnes išlaidas, dirbtinai jas didins iki maksimaliai leistinos ribos. Gyvenimas keičiasi, tai, kad prieš 10 metų buvo išimtis, šiandien tapo realybe. Galėtume paklausti, ar šeimos nario, dirbančio Airijoje, išlaidos lėktuvo bilietams atitinka protingumo kriterijų? Šeimos narių darbas užsienio valstybėse šiandien tapo realybe. Miręs asmuo gali būti palaidotas ir be artimųjų palydos, tačiau teisė, gindama šeimą, pilnaverčius šeimos narių santykius, galbūt turėtų garantuoti tokio pobūdžio žalos atlyginimą. Reikėtų pamąstyti, ar laidojimo išlaidų samprata neturėtų būti praplėsta apmokant degalų įsigijimo išlaidas, mobilaus telefono pokalbių išlaidas laidojimo laikotarpiu.

3.3 Negautų pajamų atlyginimo problemos

Negautos pajamos - tai reali turpinė nauda, kuri būtų gauta, jeigu asmuo nebūtų padaręs žalos objektui, kuris nešė pelną. Negautos pajamos dėl prarasto darbingumo – tai mokėjimai, kurie jam priklausė pagal darbo, civilines arba kitokias sutartis arba iš kitokios įstatymais nedraudžiamos veiklos (pagal verslo liudijimą, patentą, iš autorystės, išradimų ir pan.) ir kurie nebuvo gauti dėl sužalotos sveikatos.¹³

Dirbančio asmens darbo užmokestis yra nustatomas remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gegužės 27 d. nutarimu Nr. 650 patvirtinta Darbuotojo ir valstybės tarnautojo vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarka. Nedirbančio asmens netektos pajamos gali būti

¹² Rudzinskas A. Nusikalstama veikla padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė – Vilnius, 2001.

¹³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius, 2006. P. 242.

nustatomos naudojant atitinkamos darbininkų ar valdininkų kategorijos uždarbio dydį. Bet kokių atveju ši suma neturi būti mažesnė už Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą darbo užmokesčio minimalų dydį.¹⁴ Jeigu asmuo, turėjo kitokių pajamų (pagal verslo liudijimą, patentą, iš autorystės, išradimų ir pan.), deklaruotos praėjusių metų pajamos yra dalinamos iš dvylikos, gaunamas vidutinis mėnesio pajamų dydis. Jeigu nukentėjusysis iki sužalojimo dirbo mažiau kaip dvylika mėnesių, faktiškai gautos viso dirbto laikotarpio pajamos dalijamos iš faktiškai dirbtų mėnesių skaičiaus.

Teismų praktikoje yra suformuluotos taisyklės, kokia tvarka apskaičiuojamas nuostolių dydis dėl asmens sveikatos sužalojimo: 1) nustatoma pajamų suma, kurios netekta dėl sužalojimo. Ji atitinka netekto darbingumo procentus; 2) iš gautos sumos atimama suma, atitinkanti nukentėjusiojo kaltės laipsnį, jeigu yra nustatyta nukentėjusiojo kaltė; 3) iš gautos sumos atimamos dėl sužalojimo mokamos socialinio draudimo išmokos.¹⁵

Fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ir kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties (CK 6.284 str. 1 d.). Nors LR CK komentaras pateikia išvadą, kad sutuoktinis nepriklausomai nuo jo darbingumo iki gyvos galvos turi teisę gauti negautų pajamų kompensavimą, ši nuostata nėra visiškai teisiškai aiški.

Civilinio kodekso trečiojo knygoje, reglamentuojančioje šeimos teisinius santykius, nėra nei vienos teisinės normos, kurioje būtų įvardinta prievolė išlaikyti sutuoktinį gyvenant kartu. CK 3.27 straipsnio 1 dalyje yra tik pasakyta, kad sutuoktiniai privalo vienas kitą remti moraliai bei materialiai.¹⁶ CK 3.72 straipsnio 2 dalyje pateikiama prezumpcija, kad sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės. Šia nuostata vadovaujamasi priteisiant išlaikymą, nutraukus santuoką. CK 3.47 straipsnio 1 dalyje pateiktas išlaikymo priteisimo buvusiam sutuoktiniui terminas. Sąžiningas ir išlaikymo reikalingas sutuoktinis turi teisę reikalauti priteisti iš nesąžiningo sutuoktinio išlaikymą, bet ne ilgiau negu trejiems metams.

Tais atvejais, kai sutuoktinis dirba ir gauna savarankiškas pajamas, kartais net didesnes

¹⁴ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius, 2006. P.243.

¹⁵ Lietuvos aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimo Nr. 2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ 21 punktą // Teismų praktika.1997. Nr. 5-6.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P.148.

negu mirusiojo sutuoktinio, yra gana sudėtinga konstatuoti išlaikymo faktą. Civilinio kodekso normas vertinant kompleksiskai, atsižvelgiant į realiai gaunamas pajamas, sutuoktinio teisę gauti negautų pajamų atlyginimą iki gyvos galvos yra gana diskutuotina.

LR CK 6.284 str. 2 dalis gana aiškiai apibrėžia, kokio dydžio negautų pajamų kompensavimą išlaikomas asmuo gali gauti. Asmenims, turintiems teisę į žalos atlyginimą netekus maitintojo, atlyginama ta mirusiojo pajamų dalis, kurią jie gavo ar turėjo gauti mirusiajam esant gyvam. Mirusiojo apskaičiuota pajamų dalis dalijama iš skaičiaus asmenų, kuriuos išlaikė mirusysis arba kurie turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, įskaitant mirusįjį. Taip gaunama pajamų dalis, tenkanti vienam asmeniui; iš gautos sumos atimamos socialinio draudimo išmokos, mokamos gyvybės atėmimo atveju (CK 6.290 str. 1 d.). Atlygintinos žalos dydis negali būti keičiamas, išskyrus atvejus, kai po maitintojo netekimo gimsta vaikas (CK 6.284 str. 3 d.).

Nors negautų pajamų apskaičiavimo taisyklės yra pakankamai aiškos, jos yra tikslios dabartiniam momentui. Nėra atsižvelgiama į infliaciją, bei asmens galimybę ateityje uždirbti daugiau, bendrą atlyginimų vidurkio kilimą. CK 6.284 straipsnio 3 dalis, neleidžianti perskaičiuoti negautų pajamų dydžio, neatitinka teisingumo ir protingumo kriterijų. Jeigu išmoka mokama sutuoktiniui iki gyvos galvos, teoriškai išmokos dydis turėtų keistis. Sulaukus pensijinio amžiaus asmens pajamos keičiasi. Tačiau nėra aišku, kokio dydžio ir nuo kada asmuo būtų gavęs pensiją. Taip pat galimas variantas, kad asmuo gali ir dirbti ir gauti pensiją, todėl jo pajamos galėtų teoriškai net padidėti. Teisės aktuose, reglamentuojančiuose negautų pajamų kompensavimą, nėra galimybės perskaičiuoti paskirtą sumą. Tik CK 6.288 straipsnio 3 dalies pabaiga numato, kad atlyginant žalą periodinėmis išmokomis, šios išmokos indeksuojamos teisės aktų nustatyta tvarka. Draudimo praktika rodo, kad praktiškai indeksacija nėra taikoma.

Jeigu negautų pajamų kompensavimas atliekamas kiekvieną mėnesį, praktikoje susidaro situacija, kad išmokos dydis palaipsniui mažėja, kol tampa minimalus, nes didėja socialinio draudimo išmokos dydis. Tai nėra patogų išmoką gaunančiam asmeniui. Kapitalizuojant žalą, t. y. apskaičiuojant ir išmokant negautas pajamas vienu kartu, nėra aišku, iki kokio termino žalos atlyginimas turėtų būti mokamas. Sutinkant išmoką gaunančiam asmeniui, norint negautų pajamų atlyginimą gauti vienkartinai gali būti pasirinktas statistikai patvirtintas vidutinės gyvenimo trukmės terminas.

Kita gana rimta problema - negautų pajamų kompensavimas nepilnamečiui asmeniui. LR CK 3.192 str. 1 dalis pateikia teisinę normą, kad tėvai privalo išlaikyti nepilnamečius savo vaikus.

Civilinio kodekso trečiosios knygos IV dalies XII skyriaus antrojo skirsnio teisės normos, reglamentuojančios vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigas, įteisina vaikų išlaikymą tik iki pilnametystės. Esant 12 metų trukmės viduriniam išsilavinimui pilnametystės vaikas dažnai sulaukia dar besimokindamas vidurinėje mokykloje. Negautų pajamų atlyginimas vaikams netekus maitintojo tik iki pilnametystės neatitinka protingumo ir teisingumo kriterijų. Dažniausiai, jeigu vaikai mokosi, tėvai jiems padeda. Taigi įstatymai ne visada atitinka realų gyvenimą. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 35 straipsnio 2 dalyje teigiama: „Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kol jiems sukaks 24 metai“. Jeigu valstybė prisiima atsakomybę teikti turtinę paramą našlaičiams, tai kodėl tėvai, jeigu jie pajėgūs, negali būti įpareigoti materialiai padėti savo vaikams?¹⁷ CK 3.194 str. 3 dalies nauja redakcija lyg ir įteisina ilgesnes išlaikymo perspektyvas „išlaikymą teismas priteisia, kol vaikas sulaukia pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, arba kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų“, tačiau yra keli apribojimai. Pirmasis – kad išlaikymą turi priteisti teismas, todėl nėra absoliučios nuostatos, kad tėvai turėtų išlaikyti savo neįgalius ar besimokančius vaikus sulaukus pilnametystės. Kitas apribojimas – kad neįgalumas turi būti atsiradęs iki pilnametystės. Antihumaniška ir tai, kad tėvai nėra įstatymo įpareigoti padėti pilnamečiui neįgaliam vaikui. Jeigu asmuo tampa neįgalus jau būdamas pilnametis, tėvai nebeturi pareigos materialiai šiam asmeniui padėti. Pagal minėtą normą yra ignoruojama prigimtinė pareiga išlaikyti ir padėti savo vaikui. Tai ne tik nederą su įstatyme (CK 1.5 str.) įtvirtintais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais bet ir yra antihumaniška.¹⁸ Ši nuostata, kad išlaikymą turi priteisti teismas, neleidžia neįgaliems ar besimokinantiems asmenims, sulaukus pilnametystės automatiškai kreiptis į už žalą atsakingą asmenį ar draudiką su prašymu pratęsti negautų pajamų kompensavimą.

CK 3.205 straipsnio 2 dalyje, reglamentuojančioje tėvų išlaikymą, rašoma: „Išlaikymas mokamas vaikų ir tėvų tarpusavio susitarimu arba pagal tėvų ieškinį teismo sprendimu priteisus išlaikymą iš vaikų“. Sunku suprasti, kodėl įstatymas pirmiausia orientuoja į oficialų susitarimą tarp tėvų ir vaikų dėl išlaikymo ar net išlaikymo išieškojimą per teismą. Įstatymas oficialiai kartu

¹⁷ Vaitkevičius P. S. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai – Vilnius: Justitia, 2006, P. 234.

¹⁸ Vaitkevičius P. S. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai – Vilnius: Justitia, 2006, P. 231.

gyvenančios šeimos nepripažįsta. Aštuoniolikos metų sulaukęs vaikas pagal mūsų įstatymus nustoja būti šeimos nariu. Susidaro situacija, kad vėliau, siekiant žalos atlyginimo, tampa gana sunku įrodyti tėvų išlaikymo faktą.

4. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO PROBLEMATIKA

4.1 Neturtinės žalos ypatumai

Neturtinės žalos atlyginimas, anksčiau daugelyje Europos šalių, įskaitant ir Lietuvą, suprantamas kaip išimtinis teisių gynimo būdas, tampa visaverčiu ir lygiu teisių gynimo būdu, kaip ir turtinės žalos atlyginimas.

Civilinė teisė saugo ir gina ne tik turtines bet ir asmenines neturtines vertybes (CK 1.91 str., CK 1.115 str.). Lietuvos Respublikoje neturtinė žala apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais (CK 6.250 str.). Pagrindiniu nuostolių atlyginimo tikslu pripažįstamas siekis grąžinti asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei žala nebūtų buvusi padaryta. Nekyla jokių abejonių, kad išvardintų neturtinio pobūdžio praradimų pinigais neįmanoma nei išmatuoti, nei atlyginti. Tad neturtinės žalos tikslai yra kitokie. Svarbiausias jų – nuraminti nukentėjusįjį, simboliškai kompensuoti jo patirtus praradimus.

Teismų praktikoje yra suformuluota, kad fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis. Asmeniui jis dėl to yra nepalankus, nepriimtinas ir bet kurio protingo asmens požiūriu neturi būti daromas. Tai gali būti fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Fizinio poveikio atveju fizinės pasekmes asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą, nes fizinis asmuo nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu, t.y. savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra destruktivūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą.

Jeigu fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinamos jų pasekmės (pvz., lieka randai, kuriuos pašalinti galima būsimomis operacijomis), tai, be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami išgyvenimai kaip susirūpinimas būsimomis pasekmėmis – kaip sužalojimas paveiks sveikatą ateityje, ar sužalojimo pasekmes pavyks pašalinti

darant plastinės operacijos, išgyvenimas vien dėl to, kad tokias operacijas reikės atlikti, nes jos sukelia papildomų fizinių, organizacinių ir materialinių pasekmių (fizinį skausmą, nepatogumus, laiko eikvojimą, važinėjimą tyrimams ir operacijoms bei turtines pasekmes – išlaidas, kurios ne visada gali būti nustatytos ir padengiamos). Susirūpinimas dėl būsimų fizinio sužalojimo pasekmių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsima neturtinė žala arba nereali žala, nes susirūpinimas dėl sužalojimo pasekmių pašalinimo ateityje būtinumo ir sėkmės yra realus ir suprantamas.

4.2 Pagrindiniai neturtinės žalos atlyginimo principai

Neturtinio pobūdžio išgyvenimai kasdieniniame gyvenime patiriami gana dažnai dėl labai įvairių asmenų veiksmų. Tačiau ar visais atvejais jie gali būti įvertinti teismo pinigais ir atlyginti? Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, įtvirtindamas neturtinės žalos atlyginimo galimybę pastaruoju aptariamu atveju, naudoja formuluotę – "be turtinės žalos, atlyginama ir neturtinė žala". Ši netiksli formuluotė sukelia diskusijas ir nagrinėjant bylas teismuose, nes kartais gali būti daroma išvada, kad jei asmeniui nepadaryta turtinė žala, negali būti atlyginama jo patirta neturtinė žala. Tačiau, remiantis Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo praktika, atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek atskirai, tačiau civilinio kodekso netiksli formuluotė išlieka.

Lietuvoje, priešingai negu kai kuriose užsienio valstybėse (Prancūzija, Belgija), neturtinė žala atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais, kai ji patiriama dėl nusikaltimo (CK 6.250 str. 2 d.). Tad, reiškiant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje dėl žalos atlyginimo, visais atvejais galima prašyti ir neturtinės žalos priteisimo. Be to, dėl neturtinės žalos atlyginimo galima kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka ir tuo atveju, jei jau yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje dėl nusikaltimo, kuriuo buvo padaryta tokio pobūdžio žala.

Antra, neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl asmens suluošinimo ar kitokio sveikatos sužalojimo, taip pat dėl gyvybės atėmimo.

Neturtinės žalos dydis yra nustatomas pagal bylai reikšmingų aplinkybių visumą. Tai priklauso nuo pažeistų vertybių, atsiradusių pasekmių ir kitų kriterijų. Neturtinė žala yra padaroma dėl sukeltų išgyvenimų, paveikiant skirtingus gėrius, turinčius didesnę ar mažesnę vertę

asmeniui. Jeigu išgyvenimai sukeliama dėl asmeniui gyvybiškai svarbių dalykų – sveikatos sužalojimo, grėsmės gyvybei sukėlimo, tai išgyvenimai yra ypač dideli. Todėl prokurorai, prašydami priteisti neturtinę žalą ieškiniuose, o teismai sprendimuose turi nurodyti argumentus, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir motyvus, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis.

Žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra dar vienas iš kriterijų, galinčių turėti įtakos nustatomam neturtinės žalos atlyginimo dydžiui. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad žalą padariusio asmens turtinė padėtis sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju negali būti lemiamu kriterijumi nustatant neturtinės žalos dydį.¹⁹ Pažymėtina, kad teismas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia (CK 6.282 str. 3 d.). Įstatyme nėra nustatyta, kad tais atvejais, kai kaltininkas neturi lėšų, žalos atlyginimo klausimas apskritai nesprensdžiamas.

Galima teigti, kad Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinkta neturtinės žalos atlyginimo sistema nėra liberali – neturtinė žala atlyginama ne visais jos padarymo atvejais, o tik tuomet, kai tai leidžia įstatymas. Taip pat įstatymas dažnai (pvz. LR transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas, LR pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas) apriboja neturtinės žalos atlyginimo dydį.

Teisės doktrina pripažįsta, kad neturtinės žalos atlyginimu turi būti siekiama kompensuoti neturtinę žalą ir atlyginti už skriaudą. Taigi neturtinė žala įstatymų numatytais atvejais turi būti atlyginama tokio dydžio, kad kiek įmanoma teisingiau būtų atlyginama nukentėjusiam. Vienintelis tinkamas šios žalos įvertinimo ir kompensavimo kelias yra įvertinti ją pinigais, kuris toli gražu nereiškia, kad tai yra asmens išgyvenimų, skausmo, kančios, prarasto džiaugsmo kaina.²⁰

Neturtinės žalos atlyginimas pažeidus neturtines vertybes atveju taikomos deliktinę atsakomybę reglamentuojančios teisės normos ir principai.

Deliktiniuose santykiuose, kai atlyginama žala, laikomasi Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto visiško žalos atlyginimo principo. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Būtina įžvelgti šio principo taikymo išimtį:

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L.Z., M.Z., G.Z., V.Z. v. VŠĮ „Marijampolės ligoninė“, bylos Nr. 3K-7-255/2005.;

²⁰ 2007-07-31 Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje M. V. v. VŠĮ „Vilniaus universiteto būstas“ Bylos Nr. 2A-352/2007

kompensuojant neturtinį žalą, šis principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi ir dera kalbėti apie kiek įmanoma teisingiausią ir tiksliausią neturtinės žalos atlyginimą.²¹ Žala padaroma vertybėms, kurios neturi piniginės išraiškos, tačiau civilinė teisė jas gina turтинiai būdais.

Viena iš esminių praktikoje kylančių problemų yra neturtinės žalos, kaip pagrindo atlyginti žalą, įrodinėjimas. Neturtinė žala gali būti įrodinėjama visomis įstatymų leidžiamomis įrodinėjimo priemonėmis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje vadovaujamosi nuostata, kad neturtinei žalai atlyginti už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos.

4.3 Neturtinės žalos dydžio nustatymo principai

Dabartiniame LR CK neturtinės žalos ribos nenustatytos. Neturtinė žala įstatymų numatytais atvejais turi būti atlyginama tokio dydžio, kad kiek įmanoma teisingiau būtų kompensuojama nukentėjusiam asmeniui padaryta skriauda. Konkretų neturtinės žalos dydį turėtų nustatyti teismas. Bendri kriterijai, kuriais remiantis gali būti nustatomas neturtinės žalos dydis nėra nustatyti; pripažįstama, kad neturtinės žalos dydis visada turi atitikti teisingumo reikalavimus (CK 6.250 str. 2 d.). Nėra pateiktas išsamus neturtinės žalos dydžio kriterijų sąrašas, nes, priklausomai nuo bylos aplinkybių, teismas gali pripažinti ir kitus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus. Šiuo atveju turime remtis Aukščiausiojo teismo praktika kaip antriniu civilinės teisės šaltiniu.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.250 str. 2 dalis numato, kad, nustatydamas neturtinės žalos dydį, teismas atsižvelgia į jos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Tai vadinamieji neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, kurie neturtinę žalą „pririša“ prie turtinės žalos dydžio, žalą padariusio asmens turtinės padėties, pasekmių, kurios gali būti tik numatomos. Pagal neturtinės žalos apibūdinimą CK 6.250 str. neturtinės žalos dydį pinigais įvertina teismas, jis negali būti nustatytas šalių susitarimu. Teismų sprendimuose priteisiant vienokio ar kitokio dydžio neturtinę žalą dažnai trūksta rimtos motyvacijos, neįvertinami visi dydžio nustatymo kriterijai, neaiškus kriterijų tarpusavio santykis,

²¹ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Vilnius: Justitia, 1998. Nr.2.P.9.

jie nediferencijuojami, todėl neturtinės žalos taikymo ribos dažnai pernelyg išplečiamos arba suprantamos per siaurai. Praktika rodo, kad priteistos neturtinės žalos dydis skiriasi nuo 1000 litų iki 500 000 litų. Teismų praktikoje priteisiant neturtinę žalą pasigendama argumentų, kurie paaiškintų būtent tokį sprendimą. Teismų praktikoje šiuo metu išsivyravo tendencija nukentėjusiems asmenims prašyti kuo didesnių sumų viliantis, kad vis tiek teismas priteis šiek tiek mažiau. Vadovaujasi principu “kuo daugiau prašysi, tuo daugiau gausi”. Sveikatos sužalojimo atveju šiuo metu ieškiniai jau siekia milijonus litų. Nukentėjusiam asmeniui, siekiančiam žalos atlyginimo, žymiai paprasčiau yra paprašyti didesnės neturtinės žalos atlyginimo, negu išsamiai įrodinėti turtinės žalos (sveikatos gražinimo išlaidų) dydį.

Lietuvos Aukščiausias Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad neturtinė žala yra bendrieji nuostoliai, kurių konkretus dydis nėra įrodinėjamas. Jis pagal teisiškai reikšmingų konkrečioje byloje kriterijų visumą nustatomas teismo.²²

Tuo pačiu negalimumas neturtinės žalos tiksliai apibrėžti ir visiškai atlyginti materialiai, nereiškia, kad gali būti reikalaujama beribės kompensacijos. Pareikalavus nerealaus kompensacijos dydžio, o teismui ją priteisus, gali būti paneigta neturtinės žalos atlyginimo esmė, paverčiant tai nepagrįstu uždarbiavimu²³.

Nustatant neturtinės žalos dydį turi būti atsižvelgta į teismų praktiką dėl žalos dydžio nustatymo šios kategorijos bylose.

4.4 Neturtinės žalos dydžio ribojimo problema

Pastebėtina, kad daugelyje valstybių, kuriose neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatyti atvejais, anksčiau ar vėliai susiduriama su nepagrįsto neturtinės žalos ribojimo problema.²⁴ Ilgainiui įstatymo leidėjo nustatytos neturtinės žalos atlyginimo ribos ima nebeatitikti pasikeitusios visuomenės vertybių skalės. Šiuo metu Lietuvoje įstatymais yra bandoma apriboti atlygintinos neturtinės žalos dydį. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatyme atlygintinos neturtinės žalos dydis yra apribotas 500 eurų suma, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo¹³ straipsnio 2 dalyje atlygintinos

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003-12-08, civilinėje byloje R. Velička, Veličkienė D.L v. *VšĮ kauno 2-oji klinikinė ligoninė*, 3K-3-1180/2003 m., b.k. 39.2.4; 39.3; 39.6.2.1;

²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2007-07-31 nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-352/2007.

²⁴ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Vilnius: Justitia, 1998. Nr.2. P. 24.

neturtinės žalos dydis yra apribotas iki 50 minimalių mėnesinių algų dydžio. Vilniaus apygardos teismas civilinėje byloje Nr.2-924-39-2006 kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį teismą dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 11 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad maksimali draudimo išmoka atlyginant neturtinę žalą yra 500 EUR, nepaisant kiek yra nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų, prieštarauja LR Konstitucijos 29 str. 1 dalyje nustatytam asmenų lygybės prieš įstatymą principui. Kreipimesi teigiama, kad draudimo kompanijoms yra suteikiama išskirtinė padėtis prieš kitus asmenis, atlyginant neturtinę žalą nukentėjusiems asmenims eismo įvykiuose. Draudimo bendrovės, vadovaudamos šia įstatymo nuostata, nesuteikia draudiminės apsaugos asmenims, apdraudusiems savo civilinę atsakomybę. Taigi žala atlyginama nesivadovaujant sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijais. Europos Sąjungos valstybės, tame tarpe ir Lietuvos Respublika, turi užtikrinti, kad draudimas padengtų bent tam tikras mažiausias sumas, ir kad tai yra svarbus nukentėjusių asmenų apsaugos elementas, yra nurodyta 2005-05-11 Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2005/14/EB (10) skirsnyje. Neturtinės žalos dydžio ribojimas 500 EUR dydžio suma reikštų, jog asmenų, nukentėjusių autoįvykio metu, teisės ir interesai įstatymo yra ginami mažesne apimtimi, nei draudimo bendrovių. Taigi, įstatymas nesuteikia asmeniui, apdraudusiam savo civilinę atsakomybę, tinkamos draudiminės apsaugos.

Neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Teisinio saugumo principas – vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, reiškiantis valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

Nukentėjęs asmuo, negaudamas realaus žalos atlyginimo, yra diskriminuojamas, o įstatymai, įtvirtindami maksimalias neturtinės žalos atlyginimo ribas, suteikia galimybę draudikui išvengti asmeniui padarytos neturtinės žalos atlyginimo. Tokiu būdu, draudimo bendrovės yra išskirtinėje padėtyje lyginant ne tik su nukentėjusiais autoįvykiuose, bet ir apsidraudusiais asmenimis, o privalomojo civilinės atsakomybės draudimo institutas, esant tokiam teisiniui reguliavimui, praranda prasmę, nes negali pateisinti ne tik nukentėjusių asmenų, bet ir apsidraudusių asmenų lūkesčių, susijusių su draudimine apsauga. Asmuo, sudarydamas civilinės atsakomybės draudimo sutartį, pagrįstai tikisi, kad įvykus draudimui įvykiui, jis neliks vienas

prieš vieną su nukentėjusiuoju asmeniu, t.y. padarytą žalą (tame tarpe ir neturtinę) atlygins draudikas.

Pagal LR Konstitucijos 29 str. 1 d., įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs. Šis principas iš esmės reiškia diskriminacijos draudimą ir be jokių išlygų reikalauja, kad tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys įstatymui būtų lygūs bei šalies teisėje būtų įtvirtintos pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui lygiai su kitais, be jokių išimčių. Maksimalios draudimo išmokos, atlyginant neturtinę žalą, sumos (500 EUR) nustatymas nesiderina su konstituciniais teisinės valstybės ir teisingumo principais, kuriais yra grindžiama ir pati Konstitucija, ir visa Lietuvos teisės sistema. Atkreiptinas dėmesys, kad LR Civilinio kodekso 6.250 str. visiškai neriboja atlygintinos neturtinės žalos dydžio.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant.²⁵

4.5 Konstitucinio Teismo pozicija dėl neturtinės žalos dydžio apribojimo

2006-08-19 Konstitucinis Teismas (toliau – KT) konstatavo, kad Konstitucija - antimažoritarinis aktas; ji gina individą. Kompensacija už padarytą moralinę žalą gali būti išmokama ne tik nukentėjusiajam, bet ir jo artimiesiems, jei nukentėjęs asmuo miręs, o žalos atlyginimo dydis negali būti ribojamas įstatymais.

KT paskelbė nutarimą, kuriuo konstatavo, jog Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo, kuris galiojo iki 2002 metų, nuostatos prieštaravo Konstitucijai. KT taipogi išaiškino, jog atlygintinos moralinės žalos dydis negali būti ribojamas, atlyginimas už padarytą žalą turi būti skiriamas vadovaujantis adekvataus žalos atlyginimo principu.

KT pažymėjo, kad būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas – turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kuriam buvo neteisėtais veiksmais padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš

²⁵2001 m. birželio 5 d. Konstitucinio teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 371²³ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.

dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija, bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, prasmę.

KT nutarime išaiškinta, kad įstatymais negalima daryti išimčių, kuomet numatoma, kad asmeniui padaryta materialinė ar moralinė žala neatlyginama. Nutarime akcentuojama, kad negalima nustatyti išsamaus baigtinio sąrašo atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala gali būti neatlyginama.

KT nutarimu, įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti ir kokių nors maksimalių atlygintinos valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ar moralinę žalą.

KT pažymėjo, kad asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamas žalos atlyginimo atvejis jokiam įstatyme nėra nurodytas, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus atitinkamą žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucija netoleruoja tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, kuriam materialinė ir (arba) moralinė žala buvo padaryta neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, negali teisme reikalauti šios žalos teisingai atlyginti arba kai teismas, pagal Konstituciją privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui minėtais neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, taip pat nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmeniui padarytos žalos skirstymas į materialinę ir moralinę lemia su atitinkamos rūšies žalos atlyginimu susijusių santykių teisinio reguliavimo ypatumus. Vienas iš šių ypatumų yra susijęs su padarytos žalos dydžio nustatymu (įvertinimu) ir atlyginimo už tą žalą forma. Atlyginant materialinę žalą visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo

principu, kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais (tai nepaneigia galimybės materialinę žalą atlyginti ir kitu turtu ar dar kitaip). Tuo tarpu moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (taip pat jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti. Materiali (piniginė) kompensaciją už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materialinė kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis - sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas, jokie pinigai, joks materialus turtas, negali atstoti.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas asmeniui padarytos (ir atlygintinos) žalos skirstymas į materialinę ir moralinę savaime nėra tapatus žalos skirstymui į tokia, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali ne tik pats atitinkamą žalą patyręs asmuo, bet ir tam tikri kiti asmenys, ir tokia, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali vien tą žalą patyręs asmuo, nes pati galimybė materialiai atlyginti ją yra siejama vien su tuo asmeniu ir negali būti siejama su jokių kitu asmeniu. Nutarime taip pat konstatuota, kad paisant Konstitucijos reikalavimų teisė reikalauti tam tikros materialinės žalos atlyginimo paprastai turi būti paveldima ar kitaip perleidžiama; tačiau yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai teisė reikalauti tam tikros materialinės žalos atlyginimo yra neatskiriama susijusi vien su tą žalą patyrusiu asmeniu ir negali būti siejama su jokių kitu asmeniu. Taip pat ir teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su tą žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal Konstituciją yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai ši teisė gali pereiti tam tikriems kitiems asmenims. Šioje byloje pabrėžta, jog Konstitucija reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybė negalėtų išvengti pareigos atlyginti, kai tokio atlyginimo yra pagrįstai reikalaujama, už jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą ir tais atvejais, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti tie neteisėti veiksmai, tos žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti būtent dėl to, kad jis yra miręs, juo labiau jeigu minėtais neteisėtais veiksmais

tam asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos įstatymų leidėjui nekyla draudimas reguliuojant santykius, susijusius su žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, įstatyme nustatyti protingus ir pagrįstus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti atlygintinos žalos dydį. Tačiau nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti atlygintinos žalos dydį, neturi kliudyti teismui vykdyti teisingumą - atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydį ir, vadovaujantis teise, taip pat nenusižengiant teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingą atlyginimą už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Šis KT nutarimas yra sveikintinas sprendimas Lietuvos teisės sistemoje. Manychiau, kad tokio pat sprendimo laukia Vairuotojų civilinės atsakomybės draudimo įstatymas bei Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas, bei kiti įstatymai, kuriuose taip pat numatyti apribojimai neturtinės žalos atlyginimui.

4.6 Asmenų turinčių teisę gauti neturtinės žalo atlyginimą problematika

Jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą (CK 6.283 straipsnio 1 d.). Šiame straipsnyje įtvirtintas neturtinės žalos atlyginimą pačiam nukentėjusiam asmeniui principas. Fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą (CK 6.284 straipsnio 1 d.). Šis straipsnis apibrėžia asmenų ratą, kurie gali gauti neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atvejais. Pažymėtina, kad teisę į žalos atlyginimą asmens gyvybės atėmimo atveju turi tik asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, t.y. nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai. Ši nuostata perrašyta ir į Lietuvos Respublikos transporto priemonių civilinės atsakomybės draudimo įstatymo 17 str. 7 dalį bei Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 13 str. 3 d. Žala atlyginama pacientui, o pacientui mirus – mirusiojo išlaikomiems arba jo mirties dieną turėjusiems teisę gauti jo išlaikymą mirusiojo nepilnamečiams

vaikams, sutuoktiniui, nedarbingiems tėvams ir kitiems faktiniams nedarbingiems išlaikytiniams bei mirusiojo vaikui, gimusiam po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Ši formali įstatymo nuostata nepagrįstai apriboja asmenų, galinčių gauti žalos atlyginimą, ratą. Nepilnametis asmuo tėvų mirties atveju gali gauti neturtinės žalos atlyginimą, tačiau sulaukęs pilnametystės jau nebe. Tie patys tėvai vaiko mirties atveju, jeigu nebuvo vaiko išlaikomi, neturi teisės gauti neturtinės žalos atlyginimo. Nors gyvenimo praktika rodo, kad nepilnamečių vaikų mirtys yra pačios skaudžiausios.

Šiuo metu tampa aktualus trečiųjų asmenų, susijusių su nukentėjusiais sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, teisės į neturtinės žalos atlyginimą išplėtimas ir pagrindimas, bei šios teisės suderinimas su deliktinės atsakomybės taikymo pagrindais. Lietuvoje reikia teisinio apibrėžtumo trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą artimųjų sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais.

Išlaikytinių teisė į neturtinės žalos atlyginimą abejotina, nes išlaikytinio ir maitintojo teisinės kategorijos savo prigimtimi skirtos turtinės žalos atlyginimo subjektams apibrėžti ir toli gražu neatitinka neturtinės žalos atlyginimo tikslų sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, todėl toks subjektų ratas nepakankamas, neturi teorinio pagrindimo ir neatitinka Europoje pastaraisiais metais ryškėjančios tendencijos tiek įstatymų leidyba, tiek jurisprudencija plėsti neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims ribas. Neturtinės žalos atlyginimo priklausomybė su turтинiais (išlaikymo) asmenų santykiais prieštarauja konstitucijos ginamoms šeimos vertybėms.²⁶

Ir kitose šalyse trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą ribotos, tačiau pastarųjų metų teismų praktika, atsižvelgdama į šiuolaikinės visuomenės nulemtą poreikį kuo veiksmingiau užtikrinti konstitucines asmens teises ir laisves, plačiau ir sistemiškiau aiškina deliktų teisės normas kartu su Konstitucijos nuostatomis pripažįsta ir taiko vieną ar kitą neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims mechanizmą.

1975-03-15 Europos Tarybos Ministrų komiteto priimta rezoliucija Nr.(75)7, kurioje rekomenduojama valstybėms – Europos Tarybos narėms savo įstatymuose numatyti teisės į neturtinės žalos atlyginimą sužalojus sveikatą. Rezoliucijoje numatytas bendras principas, kad kiti asmenys neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl išgyvenimų, susijusių su asmens sužalojimu.

²⁶ Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrukdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę – Vilnius: Jurisprudencija, 2007. Nr. 2(92), P. 87.

Tėvai ir sutuoktinis turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą tik patyrę nepaprastai didelius išgyvenimus, susijusius su nukentėjusiojo asmens sužalojimu (13 punktas), o nukentėjusiam mirus teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, tėvai arba vaikai (19) punktas.

Teisinis apibrėžtumas, pripažįstant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų galima išvengti potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio bylose, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems. Pripažįstama, kad atlyginant neturtinę žalą negali būti taikomas visiškas žalos atlyginimo principas, nes neturtinės žalos negalima tiksliai įvertinti pinigais. Neturtinės žalos atlyginimu siekiama kompensacinių ir arba socialinio teisingumo atkūrimo tikslų, kai priteisiant neturtinės žalos atlyginimą svarbiausias veiksnys yra ne kompensacijos dydis, bet pats teisių pažeidimo fakto konstatavimas ir teisėtų interesų pusiausvyros atkūrimas.

Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims svarbūs kriterijai turėtų būti:

1. Tik nukentėjusiojo sunkaus sveikatos sutrikdymo ir gyvybės atėmimo atveju.
2. Turėtų būti siejama su žalą padariusio asmens kalte.
3. Turėtų būti įvardinti aiškūs subjektai, turintys teisę reikalauti žalos atlyginimo. Tai asmenys, susiję su nukentėjusiuoju artimais šeimos santykiais (sutuoktinis, vaikai, tėvai ir sugyventiniai).

Deliktinės atsakomybės atveju asmeniui keliama bendra pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai, todėl tais atvejais, kai sužalojama asmens sveikata ar gyvybė, laikoma, kad už žalą atsakingas asmuo iš esmės turi ir gali numanyti, kad jo neteisėti veiksmai gali sukelti dvasinius išgyvenimus ar net sveikatos sužalojimą ne tik tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui, bet ir jo artimiesiems.

Šiandien galima tikrai remtis CK 6.283, kai dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichikos ligą ar kitaip pakenkiama sveikatai, tokius išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal CK 6.283 straipsnį, o tretysis asmuo pats tampa nukentėjusiuoju.

Siekiant tretiesiems asmenims priteisti neturtinės žalos atlyginimą, susiduriama su civilinės atsakomybės išplėtimu, t.y. neteisėtų veiksmų ir priežastinio ryšio, kaip civilinės atsakomybės sąlygų, nustatymu, todėl, sprendžiant, ar tretieji asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti įvertinti ne tik neigiamus dvasinius išgyvenimus patyrusių trečiųjų asmenų interesai, bet ir žalą

padariusio asmens atsakomybės apimtį lemiantys veiksniai. Galimybė atlyginti neturtinę žalą lemia ekonominis ir socialinis valstybės pajėgumas ir būtinybė kontroliuoti žalos atlyginimo srautus, kad neturtinės žalos atlyginimas netaptų nepateisinama ir nepakeliama našta visuomenei ir nepažeistų interesų pusiausvyros principo. Beveik visose Vakarų Europos šalyse tretiesiems asmenims priteistinos neturtinės žalos dydis yra kur kas mažesnis nei tiesiogiai nukentėjusiems dėl sveikatos sužalojimo asmenims. Didžiojoje Britanijoje tai yra įmanoma tik specialaus delikto - nervinio šoko atveju. Bet tik tada, kai nukentėjusįjį ir trečiąjį asmenį sieja artimi ryšiai, bei tretysis asmuo yra tiesioginis dalyvis. Tretieji asmenys nuo 1982 m. turi teisę į fiksuotą neturtinės žalos atlyginimą netekus artimo pagal 1976 m. Mirtinų atsitikimų įstatymą.²⁷

Diskutuojant, ar tretieji asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą teisės teoretikai išsako sekančius prieštaravimus:

1. Paties sužaloto asmens gauta kompensacija gali būti panaudota šeimos nariams;
2. Sužalojimo bylos yra kur kas dažnesnės, todėl gali tapti visuomenei per didelė našta.
3. Artimojo netekties išgyvenimas būdingas daugeliui žmonių ir gali būti laikoma, kad tokie išgyvenimai turi tam tikrą bendrumą, pateisinti kompensacijos tokiems asmenims standartizaciją įstatymo lygmeniu.
4. Sunku prognozuoti kompensacijų dydį ir aiškiai nustatyti trečiąjį asmenį ir nukentėjusįjį siejančio ryšio pobūdį.
5. Gyvybės atėmimo atveju iš esmės neturtinė žala priteisiama už įvykusį faktą, o sužalojus sveikatą sunku šią žalą įvertinti, nes yra tam tikras neaiškumas, nestabilumas dėl ateities, pvz, priteisus sutuoktiniui, vėliau jie gali išsiskirti.

Tačiau neleidžiant prisiteisti, gali būti ignoruojamas faktas, kad artimųjų stresas ir šeimos gyvenimo sutrikdymas sveikatos sužalojimo atveju gali būti netgi didesnis nei artimojo mirties atveju. Artimojo netektis ir su tuo susiję išgyvenimai yra daugmaž universalūs, palaipsniui praeina, todėl kartais išgyventi netektį yra lengviau, nei gyventi kartu su sunkiai sužalotu sutuoktiniu ar vaiku.

Pirmasis bandymas priteisti neturtinės žalos atlyginimą artimiesiems matyti iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-255/2005 L.Z. M. Z. V. Z., G. Z prieš VŠĮ Marijampolės ligoninę. Išplėstinės teisėjų kolegijos nuomone šioje byloje priteisiant vaikams ir

²⁷ Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrukdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę – Vilnius: Jurisprudencija, 2007. Nr. 7(92), P. 86.

jų tėvams neturtinę žalą teisingumo, sąžiningumo, ir protingumo reikalavimai nebuvo pažeisti (CK 1.5 str.). Teismas, pagrįsdamas tėvų teisę į neturtinės žalos atlyginimą jų vaikų sužalojimo atveju, iš esmės vadovavosi teisingumo, sąžiningumo, ir protingumo principais, kurie savaime nėra pakankami pagrįsti civilinės atsakomybės išplėtimą atlygintinos – žalos atžvilgiu, juolab kad CK tokia teisė iš principo nenumatyta.²⁸

Remiantis naujausia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, asmenį sužalojus ar atėmus jam gyvybę, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi ir šio asmens artimieji (dar vadinami "netiesioginiais nukentėjusiais") – tėvai, sutuoktinis, vaikai, tačiau turi būti nustatyta, kad jie buvo artimais emociniais ryšiais susiję su tiesiogiai nukentėjusiu asmeniu bei patyrė dėl jo sužalojimo ar mirties nepaprastai didelius išgyvenimus. Šis nedrąsus Aukščiausiojo Teismo pasisakymas²⁹ jau rodo, kad ši teisinė norma, įteisinanti tik išlaikytinių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, yra keistina.

²⁸ Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. – Vilnius: Justitia, 2006. Nr.3, P. 50.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007-01-02, civilinėje byloje R. Velička R. L. v. A. J., UAB DK „Baltic Polis“ Civilinė byla Nr. 3K-3-131/2007.

5. GYDYTOJŲ KALTĖS NUSTATYMO PROBLEMATIKA

CK 2.25 str. 1 d. numato, kad fizinis asmuo yra neliečiamas. Gydytojo profesija ypatinga tuo, kad gydymo tikslais atliktas veiksmas gali būti pripažintas „žalos“ darymu. Žala gali būti pripažįstama bet kokia intervencija, bet koks veiksmas su žmogaus kūnu – net vaistų suleidimas, tyrimai, gydymosi procedūros, operacijos, tačiau tik tuomet, kai tai daroma nepagrįstai, nepakankamai rūpestingai ir atidžiai, nesivadovaujant siekiamybe padėti ligoniui ir ne savo kompetencijos ribose, taip pat negavus paciento sutikimo ir prieš tai jo išsamiai neinformavus.³⁰

Gydytojo profesinė atsakomybė kyla pažeidus jo darbą reglamentuojančius teisės aktus, už tai jis atsako įstatymų nustatyta tvarka. Įstatymas atsakomybės atsiradimą gali sieti ne su visų jos sąlygų buvimu. Kai įstatymas kaip būtinosios atsakomybės sąlygos nereikalauja kaltės buvimo, tuomet turimas omenyje taip vadinamosios objektyviosios atsakomybės modelis – atsakomybė be kaltės (tai buvo įteisinta Lietuvos Respublikos Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 1997 m. redakcijoje). Kitais atvejais įstatymas civilinę atsakomybę sieja su kalte, tuomet privalos egzistuoti visos keturios atsakomybės sąlygos.³¹ Šiuo metu galiojančioje Lietuvos Respublikos Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo redakcijoje įvardinta kalto asmens atsakomybė.

Laikoma, kad yra sveikatos priežiūros įstaigos ir jos darbuotojų kaltė, jei teikiant sveikatos priežiūros paslaugas buvo pažeisti sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojantys teisės aktų reikalavimai, patvirtintos diagnostikos bei gydymo metodikos ir tie pažeidimai sukėlė paciento sveikatos pablogėjimą ar mirtį. Taip pat laikoma, kad yra sveikatos priežiūros įstaigos ir jos darbuotojų kaltė, jei nurodyti reikalavimai nebuvo pažeisti, bet paciento sveikatos pablogėjimą ar mirtį sukėlė sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių asmenų tyčia arba šie asmenys nebuvo tiek rūpestingi ir apdairūs, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 14 str.). Šio straipsnio abi dalys tarsi prieštarauja viena kitai. Pirmoji dalis teigia, kad privalo būti nustatyti kokie nors sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų, patvirtintų diagnostikos bei gydymo metodikų pažeidimai, kurie turėjo sukelti paciento sveikatos pablogėjimą ir/ar mirtį ir tik šiais

³⁰ Žabienė E. Medicinos įstaigų deliktinė atsakomybė už pacientams padarytą žalą: magistro baigiamasis darbas – Vilnius MRU 2004.

³¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P.100.

atvejais fiksuojama kaltė, tačiau antruoju sakiniu teigiama, kad teisės aktų pažeidimas nėra būtinas, bet turi būti fiksuojamas sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių asmenų nepakankamas rūpestingumas ir apdairumas. Tokia straipsnio formuluotė reikalauja detalaus teisės teoretikų tyrinėjimo. Gydytojų veiksmai arba neveikimas sudaro sąlygas atsirasti deliktinei atsakomybei. Deliktinei atsakomybei yra būdingi sekantys principai :

1. Teisėtumo principas – deliktinė atsakomybė taikoma tik už teisės normų pažeidimus ir pagal proceso teisės reglamentuotas procedūras.

2. Pagrįstumo principas – deliktinė atsakomybė gali būti taikoma tik nustatius objektyvią tiesą – teisės pažeidimo faktą ir su juo susijusias aplinkybes.

3. Teisingumo principas – jis reikalauja, kad būtų atkurta teisių ir pareigų pusiausvyra, kuri buvo pažeista teisių pažeidimu.³²

Teisės teorija sieja deliktinę atsakomybę su teisės normos pažeidimu. Pasak A. Vaišvilos deliktinės atsakomybės subjektas gali būti tik kaltė. Jeigu asmens veiksmuose nėra kaltės, jis neatsako už tokius veiksmus, nors jais ir būtų padaryta žala teisės saugomoms vertybėms. Civilinėje teisėje teisinė atsakomybė gali atsirasti ir be kaltės, remiantis vien materialiaja žala. CK nustato didesnio pavojaus šaltinio savininko atsakomybę be kaltės. Šiuo pačiu principu galima grįsti ir valstybės atsakomybę piliečiams, kai jiems žalos padaro valstybės tarnautojai, eidami savo tarnybines pareigas. Valstybės tarnautojų įgaliojimai čia laikytini didesnio pavojaus šaltiniu, todėl už jų padarytą žalą piliečiams pirmiausia atsako valstybė, suteikusi tiems asmenims valdinius įgaliojimus.³³ Nėra visiškai aišku, kokiai atsakomybės rūšiai teisės teorija priskiria gydytojų civilinę atsakomybę neesant fiksuotam teisės normos pažeidimui. Nebuvimas maksimaliai rūpestingiems ir apdairiems, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina, Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme šiuo metu įvardintas kaip kaltė. Perfrazavus, galima daryti griežtesnę išvadą, kad gydytojams gresia nuolat tapti kaltiems, nes visada išlieka teorinė galimybė būti dar atidesniems ir rūpestingesniems.

Nėra aišku, pagal kokio gydytojo standartą teismai turės vertinti atsakovo elgesį – pagal vidutinės kvalifikacijos ir rūpestingumo ar pagal aukščiausios kvalifikacijos ir didžiausio atidumo bei rūpestingumo gydytojo elgesio standartą, o gal pagal koki kitokį.³⁴ Bet kas yra protingas arba pakankamai rūpestingas konkrečioje situacijoje? Teisės teorija teigia, kad taikant

³² Vaišvila A. Teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2004. P. 453.

³³ Vaišvila A. Teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2004. P. 450.

³⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 327.

protingo rūpestingumo standartus siekiama užtikrinti, kad būtų imamasi atsargumo priemonių, kurios padėtų išvengti esminės žalos padarymo, bet kad tos atsargumo priemonės būtų tokios, jog rūpinimasis atsargumo priemonėmis nereikalautų iš esmės paaukoti kitus vertingus interesus.³⁵ Gydytojo praktiniame darbe maksimalus rūpestingumas vieno paciento atžvilgiu dažnai reiškia nepakankamą rūpestingumą kitų pacientų atžvilgiu. Apie kriterijus, nustatančius gydytojo atidumo ir rūpestingumo laipsnį, Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme, kituose teisės aktuose nieko nesakoma.

Civilinėje teisėje galiojanti kaltės prezumpcija, maksimalaus rūpestingumo ir atidumo standartas, nurodantis galimybę bet kada būti kaltam, žiniasklaidos puolimas sudarė sąlygas, kad Lietuvoje gydytojai šiuo metu jaučiasi ypač nesaugiai. Ilgi teisminiai ginčai, reikalaujantys priežastinio ryšio įrodymo, žalos dydžio nustatymo sekina tiek sveikatos priežiūros įstaigas tiek pačius gydytojus. Gydytojų sąjunga, asmenys, įtraukti į Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo naujos redakcijos rengimo darbo grupę, Sveikatos apsaugos ministerija vėl pradeda diskutuoti dėl galimybės įteisinti atsakomybę be kaltės. Tačiau atsakomybė be kaltės yra žymiai sunkesnė atsakomybė, dar vadinama didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė. Gydytojo diplomo ir galiojančios licenzijos turėjimas įgytų didesnio pavojaus šaltinio savininko statusą. Perfrazavus – esi licencijuotas gydytojas – todėl esi pavojingas. Atsakomybės be kaltės įteisinimas palengvintų žalos atlyginimo procesą, tačiau sukeltų dar didesnę įtampą visuomenėje, apsunkintų pacientų ir gydytojų santykius.

Gydytojų kaltę vertinant procesiškai reikalingas subjektas, kuris galėtų ir turėtų nustatyti teisės aktų pažeidimų faktą, kurie lėmė paciento būklės pablogėjimą ar mirtį arba nepakankamo rūpestingumo ir kvalifikuotumo faktą. Sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, patvirtintų diagnostikos bei gydymo metodikų pažeidimų faktą konstatuoja Valstybinė medicininio audito inspekcija. Tačiau Valstybinės medicininio audito inspekcijos nuostatuose nenurodyta institucijos kompetencija nustatyti, ar tie pažeidimai sukėlė paciento sveikatos pablogėjimą ar mirtį. Valstybinei medicininio audito inspekcijai nustačius sveikatos priežiūros paslaugas reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus šiuo metu tik Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija ir/arba teismas gali konstatuoti, kad būtent šie pažeidimai sukėlė paciento sveikatos pablogėjimą ir/ar mirtį.

Kita problema yra ta, kad Lietuvoje sveikatos priežiūros paslaugų teikimas yra silpnai

³⁵ Hart H. L. A. Teisės samprata – Vilnius: Pradai, 1997. P.232.

teisiškai reglamentuotas. Valstybinės medicininio audito inspekcijos praktiniame darbe dažnai pasitaiko situacijos, kai negalima suformuluoti teisės akto pažeidimo konkrečioje situacijoje, nes nėra jokios nei išorinio, nei įstaigos vidinio teisės akto normos, kuri reglamentuotų konkretų gydytojo veiksmą.

Orientuotis galima tik pagal patvirtintas medicinos normas ir sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių įmonių vidaus dokumentus. Medicinos norma – teisės aktas, nustatantis gydytojo veiklos, kompetencijos ribas, kuriuo jis turi vadovautis savo darbe. Medicinos normų reikalavimai yra privalomi sveikatos priežiūros ir jas kontroliuojančių įstaigų darbuotojams. Medicinos normomis vadovaujamosi nustatant turėjo ar ne pareigą veikti gydytojas ar kitas medicinos įstaigos darbuotojas konkrečioje situacijoje.

Maksimalaus atidumo ir rūpestingumo reikalavimo pažeidimo nustatymas teismuose taip pat yra gana komplikotas, nes teisėjams, neturintiems jokių medicininių žinių, bus sunku įvertinti konkrečią situaciją. Net ir tais atvejais, jei teismas tik turės priimti sprendimą dėl kaltės fakto buvimo ar nebuvimo, pažeidus maksimalaus atidumo ir rūpestingumo principą, nėra aišku, kas atliks konsultantų vaidmenį teismuose.

Pacientą ir gydytoją sieja prievolė, kurios turinį sudaro gydytojo pareiga užtikrinti, kad ši prievolė būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, t. y. užtikrinant maksimalų atidumo, rūpestingumo, atsargumo ir kvalifikuotumo laipsnį.³⁶ Žvelgiant į prievolės turinį, matome, kad gydytojų pareiga yra įdėti maksimalias pastangas, tačiau pacientai šioje prievolėje neturi jokių pareigų. Kad tikslai, dėl kurių atsiranda prievolė būtų įgyvendinti, kiekviena prievolės šalis privalo atitinkamai ją vykdyti, t.y. čia atsiranda pareiga ne tik sveikatos priežiūros specialistams (sveikatos priežiūros įstaigai) vykdyti savo pareigas, bet ir pacientams, jų artimiesiems atsiranda pareiga bendradarbiauti siekiant kuo geresnio rezultato. Tai išplaukia iš CK 6.38 str. 3 dalies aiškinimo, kur įtvirtinti ekonomiškumo ir prievolės šalių kooperavimosi principai (išvestiniai iš sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų). Kooperavimosi (bendradarbiavimo) principas reikalauja, kad šalys (šiuo atveju pacientas ir jo artimieji ir sveikatos priežiūros įstaiga) sudarytų sąlygas prievolei vykdyti, prireikus keistųsi informacija, reikšminga prievolės vykdymui, laiku praneštų apie kylančias prievolės vykdymo kliūtis.

Išsiaiškinus, kad dėl žalos atsiradimo yra kaltas ir kreditorius (pacientas), turėtų būti

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje L. M. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Nr. 3K-3-1140/2001 m. B. kat. 39.6.2.12.

konstatuojama mišri kaltė. Šiuo metu Lietuvoje, esant mišriai kaltei, kaltės procentinį dydį gali nustatyti tik teismas. Kadangi žalos atlyginimo procesas dėl kintančio žalos asmeniui dydžio turi tendenciją nebūti užbaigtas, nebus apsiribojama vienkartinio teismo sprendimu, kuris rezoliucinėje dalyje gali priimti sprendimą dėl žalos dydžio mažinimo atsižvelgiant ir į paciento elgesį. Tikslus kaltės procento nustatymas yra reikšmingas apskaičiuojant žalos dydį. Vadinasi, praktikoje, esant aplinkybėms, kai ir paciento elgesys galėjo įtakoti žalos atsiradimą, neesant teismo sprendimui dėl kaltės dydžio, joks kitas žalos apskaičiavimo ir atlyginimo būdas negali būti įvykdytas.

Teismų praktikoje pabrėžiama, kad net, esant paciento sutikimui, gydytojas gali būti pripažintas kaltu, jeigu išsamiai paciento neinformavo apie šiam siūlomo gydymo metodus, priemones, padarinius ir tokiu būdu pažeidė savo profesinę pareigą, įtvirtintą pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 6 straipsnyje.³⁷

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 13 straipsnio 2 dalis nurodo, kad, jei pažeidžiami sveikatos priežiūros kokybės ir priimtino reikalavimai, asmens sveikatos informacijos konfidencialumas (asmens medicininė paslaptis), be turtinės žalos, taip pat atlyginama ir neturtinė žala. Sveikatos priežiūros priimtumas - valstybės nustatyta tvarka pripažįstamos sveikatos priežiūros sąlygos, užtikrinančios sveikatos priežiūros paslaugų ir medicinos mokslo principų bei medicinos etikos reikalavimų atitikimą (Sveikatos sistemos įstatymo 2 str. 9 d).

LR medicinos praktikos įstatymo 10 straipsnyje nurodyta gydytojo profesinė pareiga laikytis gydytojo profesinės etikos principų.

Pareiga teikti kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas neatsiejama nuo pareigos jas teikti prisilaikant etinių normų reikalavimų. Todėl galima padaryti išvadą, kad, konstatavus etinių normų pažeidimą, pacientai turi teisę reikalauti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Lietuvoje šiuo metu teisiniai aktai gydytojo profesinę etiką ir atsakomybę už jos ignoravimą reglamentuoja tik iš dalies, daugiausiai apsiribojant pacientų informatyvumo reikalavimu ir nusakant poreikį teigti kokybiškas medicinos paslaugas, tačiau šios sąvokos nekonkretizuoja. Pastebėtina, kad atsakomybė už gydytojo profesinės etikos normų pažeidimus nėra detalizuojama, apsiribojant kituose teisiniuose aktuose nustatyta atsakomybe už civilinės, administracinės, baudžiamosios ar kt. teisės normų pažeidimus, todėl galima teigti, kad egzistuoja tikimybė, jog gydytojo profesinės etikos normų neatitinkantis gydytojo elgesys gali būti neapibrėžtas teisiniais aktais ir gydytojas gali

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje L. M. Sandienė v. Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė, Nr. 3K-3-1140/2001 m. B. kat. 39.6.2.12.

išvengti atsakomybės.³⁸

Nėra aišku, ar dėl kokio nors teisės akto reikalavimų pažeidimo, maksimalaus atidumo, rūpestingumo reikalavimų pažeidimo, gydytojo etinių normų reikalavimų pažeidimo visais atvejais gydytojas bus vienodai kaltas. Nors civilinėje teisėje kaltė yra preziumuojama ir į jos formą bei laipsnį neatsižvelgiama, mano nuomone tokiuose sudėtinguose gydytojų ir pacientų santykiuose, priteisiant žalos atlyginimą, į kaltės „kiekį“ turėtų būti atsižvelgiama.

Gydytojų kaltės nustatymo problemų egzistavimas sudaro sąlygas, kad gydytojų visuomenė Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymą sutiko labai priešišškai, laiko jį diskriminuojančiu. Tik labai nedidelė dalis įstatymų yra vienodai visiems priimtini. Daugeliu atveju teisė sudaro sąlygas gauti naudą vienai gyventojų klasei neleidžiant kitai. Civilinėse žalos atlyginimo bylose gali kilti didelių sunkumų pateikiant įrodymus, tai pernelyg apkrautų teismus arba labai apsunkintų tam tikrą veiklą. Visuomenės interesas reikalauja, kad būtų atlyginta žala ją patyrusiems, teigiama, kad lengviausias būdas tai padaryti yra užkrauti našta tiems, kieno veiksmas, kad ir kaip rūpestingai kontroliuojami, buvo tokių nelaimingų atsitikimų priežastis. Jie paprastai turi storas pinigines ir galimybę apsidrausti. Jeigu pasirenkama tokia gynyba, galima numanyti, jog apeliuojama į bendrą visuomenės gerovę, kuri, nors gali būti moraliai priimtina ir kartais net vadinama socialiniu teisingumu, skiriasi nuo teisingumo, kuriam pirmiausia rūpi atstatyti, kiek tai įmanoma, status quo tarp dviejų individų, pirminių formų.³⁹

Šiuo metu yra ruošama nauja Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo redakcija. Dabar dar nėra aišku, į kuria pusę pasisuks gydytojų kaltės, atsakomybės nustatymo, žalos atlyginimo problemų sprendimas. Tai priklausys ir nuo pasirinkto žalos atlyginimo modelio. Jeigu Lietuvoje bus pasirinktas skandinaviško tipo modelis, žala bus atlyginama iš specialaus Pacientų draudimo fondo lėšų. Fondo egzistavimas netrukdo pacientui kreiptis su ieškiniu į teismą, tačiau praktikoje tai atsitinka retai, nes kompensacija iš Pacientų draudimo fondo gaunama žymiai greičiau ir pagal kur kas paprastesnę procedūrą. Skandinavijoje žalos atlyginimas mokamas nepriklausomai nuo gydytojo ar medicinos įstaigos kaltės, nustačius, kad žala atsirado kaip tiesioginė gydymo pasekmė.⁴⁰

³⁸ Kolpakovienė V. Gydytojo etikos kodeksas Lietuvoje : problematika teisiniu aspektu : magistro baigiamasis darbas – Vilnius, MRU, 2005.

³⁹ Hart H. L. A. Teisės samprata – Vilnius: Pradai, 1997. P. 277.

⁴⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. - Vilnius: Justitia, 1995. P. 319.

Pasirinkus šį būdą, leidžiantį išsamiai nesigilinti į kaltę, žalos atlyginimo procesas įgaus daugiau administracinės teisės bruožų. Gal būt bus išvengta laiko gaišaties teismuose, sumažės susipriešinimas tarp pacientų ir sveikatos priežiūros specialistų. Jeigu žalos asmeniui atlyginimo sistemos didžioji dalis liks civilinės teisės ribose, kur civilinio proceso taisyklės reikalauja detalaus žalos dydžio, bei kaltės įrodinėjimo, dominuoja rungtyniškumo principas, jeigu draudiminių įvykių atvejais žalą atlygins draudikai, pakankamai darbo turės ir advokatai ir teismai. Ar tai bus palanku nukentėjusiam trečiajam asmeniui? Ar gydytojai nuolat turės gyventi baimėje, kad bet kada bus pripažinti kaltais, nes buvo nepakankamai rūpestingi? Ar tai pagerins sveikatos priežiūros paslaugų kokybę? Ar tokiu būdu atlyginant žalą bus atstatoma pradinė padėtis tarp dviejų subjektų (gydytojo ir paciento) kaip to reikalauja teisingumas?

6. IKITEISMINĖS INSTITUCIJOS, NAGRINĖJANČIOS ŽALOS ATLYGINIMO KLAUSIMUS PROBLEMATIKA

Paprastai patyręs žalą asmuo yra pakankamai sukrėstas, finansiškai bei emociškai išsekęs, o tai stabdo nukentėjusiuosius kreiptis į teismą. Lietuvos Respublikoje priimant naują pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo redakciją 2004 m. buvo pasirinkta įteisinti ikiteisminį žalos atlyginimo būdą, tam, kad nukentėjusiesiems asmenims būtų daug lengviau ginti savo teises. Tačiau tai sukėlė žymiai daugiau teisinių problemų, negu buvo tikėtasi.

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija nagrinėja tik tuos pareiškimus, prie kurių yra pridėtas sveikatos priežiūros įstaigos vadovo atsisakymas raštu dėl pareiškime iškeltų žalos atlyginimo reikalavimų (Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos darbo reglamento 4 p.). Nukentėjęs asmuo pirmiausia turi kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą dėl žalos atlyginimo. Sveikatos priežiūros įstaigos vadovas turi išnagrinėti paciento pareiškimą dėl žalos atlyginimo, tačiau negali pats priimti sprendimo. Jeigu sveikatos priežiūros įstaiga yra apsidraudusi sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomuoju draudimu, be rašytinio draudiko sutikimo sveikatos priežiūros įstaiga neturi teisės iš dalies ar visiškai pripažinti ar tenkinti reikalavimą atlyginti žalą. Sveikatos priežiūros įstaigos vadovas turi suderinti žalos atlyginimo mokėjimą su draudiku (Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. V- 6, 32 p.). „Draudimo išmokos dydį nustato draudikas, atsižvelgdamas į padarytos žalos dydį. Žalos dydis nustatomas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir kitų teisės aktų nuostatas“ (Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklių 39 p.). Draudikas, negalėdamas nustatyti žalos dydžio, gali atsisakyti mokėti draudimo išmoką, motyvuojant, kad žalos dydį (ypač neturtinės) gali nustatyti tik teismas arba Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija. Negavęs draudiko sutikimo išmokėti žalos atlyginimą, sveikatos priežiūros įstaigos vadovas turi parašyti raštišką atsisakymą atlyginti žalą, o nukentėjęs tretysis asmuo jau gali kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją.

Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija yra ikiteisminė institucija ginčams dėl pacientams padarytos žalos atlyginimo, išskyrus ginčus, kylančius iš civilinės atsakomybės draudimo santykių. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 straipsnio

3 dalis apibrėžia, kad jei kyla ginčas tarp suinteresuotų asmenų, tai pacientui arba, jam mirus, šio įstatymo 13 straipsnio 3 dalyje nurodytiems asmenimis padarytos žalos dydį pagal paciento (jo atstovo) ar kitų suinteresuotų asmenų pareiškimą nustato Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija, dalyvaujant gydytojams ir kitiems tretiesiems asmenims, iš kurių vėliau žalos atlyginimas gali būti išieškotas regreso tvarka. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 straipsnio 2 d.), nurodanti, kad pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją ketveriems metams iš 7 asmenų, turinčių medicininį, teisinį arba kitą universitetinį aukštąjį išsilavinimą, sudaro Sveikatos apsaugos ministerija, apibūdina šios komisijos priklausomybę nuo Sveikatos apsaugos ministerijos. Ir nors 17 straipsnio antroje dalyje įrašyta, kad „ne mažiau kaip 2 šios komisijos nariai turi būti pacientų teises ginančių nevyriausybinių organizacijų deleguoti atstovai“ to nepakanka, kad šios komisijos sprendimai būtų nešališki. 17 straipsnio 4 dalyje nurodyta „Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija, priimdama sprendimą, atsižvelgia į Valstybinės medicininio audito inspekcijos ir kitų sveikatos priežiūros įstaigas kontroliuojančių institucijų bei ekspertų išvadas, taip pat į kitas reikšmingas aplinkybes“, kad Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija, priimdama sprendimus dažnai remiasi, kitų asmenų pagalba.

Sveikatos priežiūros įstaigų, Valstybinio medicininio audito inspekcijos, Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos priklausomybė nuo Sveikatos apsaugos ministerijos sudarė sąlygas, kad pacientai, siekiantys gauti žalos atlyginimą, turi pakankamą pagrindą abejoti Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos priimtų sprendimų teisingumu. Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos nuostatų, patvirtintų 2005 m. vasario 10 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 152 25 punktas, teigiantis, kad „Komisijos nariams gali būti atlyginama už dalyvavimą Komisijos veikloje. Atlyginimo tvarką nustato sveikatos apsaugos ministras.“, įteisina ir materialią komisijos narių priklausomybę nuo Sveikatos apsaugos ministerijos. Be turtinės žalos, ši komisija sprendžia neturtinės žalos atlyginimo klausimą. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo dydis kiekvienu atveju negali viršyti 50 minimalių mėnesinių algų. Šios komisijos išvados yra privalomos sveikatos priežiūros įstaigoms, t.y. komisijos nustatytą žalos dydį nukentėjusiajam privalomai turės atlyginti Sveikatos priežiūros įstaiga. Jokiam teises akte nekalbama, ar/(kaip) komisija nagrinėja sveikatos priežiūros įstaigos kaltės klausimą. Jei nukentėjusiųjų lūkesčių Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimas nepatenkintų (pvz., būtų atmestas prašymas dėl žalos atlyginimo arba nustatytas per mažas žalos

atlyginimo dydis), sprendimas gali būti apskųstas teismui. Pacientas (jo atstovas), kitas suinteresuotas asmuo ar sveikatos priežiūros įstaiga, nesutikdami su Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimu, per 30 dienų nuo sprendimo priėmimo dienos, o sprendimo priėmimo metu nedalyvavę asmenys – per 30 dienų nuo tos dienos, kai jie sužinojo apie sprendimą, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis su ieškiniu į teismą ginčydamiesi šios komisijos sprendimą.

Susidaro paradoksali situacija. Nors Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 straipsnis nenurodo, kad siekiant žalos atlyginimo yra privalomas kreipimasis į ikiteisminę ginčo sprendimo instituciją, straipsnio normos suformuluotos taip, kad Lietuvos bendrosios kompetencijos teismai atmeta pacientų ieškinius dėl žalos atlyginimo, nukreipdami juos kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją. Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija yra valstybės institucijos (Sveikatos apsaugos ministerijos) įsteigtas administracinis darinys, kuris administracine tvarka turi išspręsti civilinės teisės (žalos atlyginimo instituto) klausimą. Civilinis ginčas yra privatus ginčas, kurios dalyviai yra lygiaverčiai, o administracinis ginčas yra viešas, kurio vienas iš dalyvių visada yra valstybė ar atitinkama valstybės institucija.⁴¹ Paprastai civilinių teisinių santykių subjektai savarankiškai sprendžia, ar ginti savo pažeistas teises ar ne ir kokią gynimo būdą pasirinkti.⁴² Šioje situacijoje civilinių teisinių santykių subjektas (nukentėjęs asmuo) neturi galimybės rinktis, dėl žalos atlyginimo jis gali kreiptis tik į Pacientų teisių ir žalos atlyginimo komisiją. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta teisė į teisminę gynybą. Ji reiškia, kad visus ginčus dėl civilinės teisės turi spręsti teismai.⁴³ Civilinio proceso mokslo teorija teigia, kad valstybė neturėtų nepagrįstai reikalauti, kad šalys prieš kreipiamosios į teismą privalomai pabandytų ginčą išspręsti neformaliais būdais – neteismine tvarka. Tai gali pažeisti teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos. Tik išimtiniais atvejais viešo intereso apsaugos tikslams valstybė gali nustatyti privalomą ginčo sprendimą ikiteismine tvarka (pvz. darbo bylose).⁴⁴

Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymu numatyta 50 minimalių mėnesinių algų dydžio riba dėl neturtinės žalos atlyginimo šiai dienai yra akivaizdžiai per maža. Tačiau prašyti didesnės neturtinės žalos atlyginimo galima tik pateikiant ieškinį bendrosios kompetencijos teismui

⁴¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė – Vilnius: Justitia, 2003. P. 62.

⁴² Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2007. P.78.

⁴³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė – Vilnius: Justitia 2003. P.62.

⁴⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas – Vilnius, 2005. P. 27.

civiline tvarka. Ginčijant komisijos sprendimą teismui, nėra aišku, kokios turi būti ginčo nagrinėjimo ribos. Ar bendrosios kompetencijos teismas neturtinės žalos atlyginimo klausimą turi spręsti 50 minimalių mėnesinių algų dydžio ribose, kurias numato Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, ar ginčo nagrinėjimo ribos gali būti platesnės ir sprendimas gali būti priimtas neribojant neturtinės žalos dydžio? Jei bendrosios kompetencijos teismas, nagrinėdamas Pacientų teisių ir žalos atlyginimo komisijos sprendimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, ginčą spręs tik įstatymo numatytose ribose, ar bus galimas pakartotinas kreipimasis į bendrosios kompetencijos teismą dėl papildomo neturtinės žalos atlyginimo?

Žalos atlyginimo praktika parodė, kad pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija nepateisino lūkesčių.⁴⁵

Šiuo metu rengiama Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nauja redakcija. Asmenys, įtraukti į darbo grupę, dar negali apsispręsti, koks žalos nustatymo, apskaičiavimo ar atlyginimo modelis bus pasirinktas Lietuvoje, numatoma naikinti Pacientų teisių ir žalos atlyginimo komisiją, tačiau neaišku, ar egzistuos kokia nors kita ikiteisminė žalos atlyginimo institucija.

⁴⁵ <http://www.lgs.lt/index.php?m=177&l=336&k=1>(prisijungimo laikas 2007-11-21 10.20 val.)

7. ŽALOS ATLYGINIMO PROCESINIO MECHANIZMO PROBLEMATIKA

Lietuvos Respublikoje šiuo metu susidarė tokia situacija, kad žalą patyręs asmuo tikrai nežino, kokia tvarka ir kaip greitai gali gauti žalos atlyginimą.

Žalos atlyginimo procesą šiuo metu reglamentuoja Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 10 d. nutarimu Nr. 152 patvirtinti „Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos nuostatai“, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. vasario 1 d. įsakymu Nr. V-79 patvirtintas Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos darbo reglamentas, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. V- 6 patvirtintos Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo taisyklės, CK, CPK, Administracinių bylų teisenos įstatymas, Administracinių ginčų komisijų įstatymas.

Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo 14 straipsnio formuluotė apibrėžianti sveikatos priežiūros įstaigos kaltę dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, patvirtintų diagnostikos bei gydymo metodikų pažeidimo sudarė prielaidas, kad bet kuris nukentėjęs asmuo, norėdamas gauti žalos atlyginimą, bei prokuratūra, atlikdama ikiteisminį tyrimą dėl gydytojų profesinių pareigų neatlikimo, pirmiausia kreipiasi į Valstybinę medicininio audito inspekciją su prašymu išsiaiškinti, ar, teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, buvo nustatyti kokie nors teisės aktų pažeidimai. Vadovaujantis piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo valstybinėje medicininio audito inspekcijoje prie Sveikatos apsaugos ministerijos tvarkos aprašo, patvirtinto 2007 m. sausio 12 d. inspekcijos direktoriaus įsakymu Nr. 3v-4 36 ir 37 punktais Valstybinė medicininio audito inspekcija asmens skundą ar prašymą gali nagrinėti 6 mėnesius. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 30 str. 2 d. tik po 2 mėnesių nuo šio termino pabaigos pareiškėjas gali skusti valstybės institucijos veiksmus dėl neveikimo (vilkinimo). Vadinasi, bet kurio asmens skundas Valstybinėje medicininio audito inspekcijoje gali užstrigti 8 mėnesiams. Valstybinėje medicininio audito inspekcijoje nustačius sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus, priėmus sprendimą dėl teiktų sveikatos priežiūros paslaugų kokybės, sveikatos priežiūros įstaiga arba pareiškėjas turi 30 dienų šios sprendimo apskundimui Vyriausiajai administracinių ginčų komisijai arba administraciniam teismui. Vyriausioji administracinių ginčų komisija skundą privalo išnagrinėti per 28 dienas. Jos sprendimas dar 20 dienų laikotarpyje gali būti skundžiamas

administraciniam teismui. Administracinis teismas per 1 mėnesį turi pasiruošti nagrinėti bylą ir 2 mėnesius nuo nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje privalo išnagrinėti bylą ir priimti sprendimą. Išimtiniais atvejais šis terminas gali būti pratęstas iki 3 mėnesių. Administracinio teismo sprendimas per 14 dienų gali būti skundžiamas Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Bylos nagrinėjimo terminas Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme nėra reglamentuotas. Susumavus visus terminus, skundas dėl Valstybinės medicininio audito inspekcijos priimto sprendimo teisėtumo gali būti nagrinėjamas 5 - 7 mėnesius. Įsiteisėjus Valstybinio medicininio audito inspekcijos sprendimui, kuriame yra konstatuoti sveikatos priežiūros paslaugų teikimą reglamentuojančių teisės aktų pažeidimai, pacientas gali kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją, kuri per du mėnesius privalo nustatyti, ar nukentėjusiam asmeniui priklauso žalos atlygimas, taip pat, koks bus jo dydis. Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimas per 30 dienų terminą taip pat būti gali skundžiamas bendrosios kompetencijos teismui. Nors pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas nenurodo kuriam teismui gali būti skundžiamas komisijos sprendimas, Lietuvos Aukščiausias teismas suformavo praktiką, kad ginčas dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo, laikytinas kilusiu iš civilinių teisinių santykių ir nagrinėtinas bendrosios kompetencijos teisme.⁴⁶ Įsiteisėjus Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimui, pacientas gali paduoti civilinį ieškinį dėl likusios neatlygintinos žalos. Teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnę laiką, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėt per vieną teismo posėdį (CPK 72 str. 1 d.). Atskiroms civilinių bylų kategorijoms įstatymų gali būti nustatytas bylos išnagrinėjimo terminas (CPK 72 str. 2 d.). Šios bendros nuostatos parodo, kad civiliniai ginčai teismuose gali užtrukti pakankami ilgai, ypač jeigu yra pereinamos ir apeliacinė, ir kasacinė instancijos.

Tam tikroms aplinkybėms, jeigu yra pereinami visi administracinių ir civilinių ginčų etapai, realus žalos atlyginimas įmanomas tik po 3-4 metų ilgo ir sudėtingo bylinėjimosi proceso. Reikia nepamiršti, kad žala asmeniui, skirtingai nuo kitų žalos rūšių, turi vieną ypatybę. Tai yra jos besikeičiantis pobūdis. Pakenkus žmogaus sveikatai niekada nėra žinoma, kokios bus to pakenkimo pasekmės bei, kokia pasekmių turtinė išraiška. Išsprendus ginčą, bet kada yra įmanomas pakartotinas civilinis ieškinys dėl naujai susidariusios žalos.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis „Dėl ginčo dėl Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos sprendimo panaikinimo, rūšinio teisingumo“.

IŠVADOS

1. Lietuvoje nėra vieningos teisinės pozicijos sprendžiant žalos atlyginimo, kitus klausimus, susijusius su asmenų sužalojimu, mirties atvejais. Net Lietuvos Aukščiausias Teismas tos pačios kategorijos bylose dažnai priima visiškai priešingas pozicijas.
2. Lietuvos Respublikoje nėra aiškių žalos asmeniui dydžio apskaičiavimo taisyklių ir metodikos. Leidimas tik teismui nustatyti neturtinės žalos dydį didina ieškinių kiekį teismuose.
3. Skirtingi taikytini įstatymai nevienodai reglamentuoja žalos atlyginimo galimybes. CK numato neturtinės žalos atlyginimą, tačiau Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme neturtinės žalos atlyginimo galimybė nenumatyta. CK nenumato neturtinės žalos dydžio ribų, tačiau Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme, Transporto priemonių vairuotojų civilinės atsakomybės įstatyme, Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme, Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatyme yra nustatytos neturtinės žalos dydžio ribos.
4. Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatyme, Transporto priemonių vairuotojų civilinės atsakomybės įstatyme, Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme, Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatyme nurodytos neturtinės žalos atlyginimo ribos prieštarauja LR konstitucijos 30 straipsnyje nurodytai teisei gauti žalos atlyginimą.
5. Žalos atlyginimo procesas yra pernelyg ištęstas, todėl neatitinka žalos atlyginimo teorijai keliamų uždavinių.
6. Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatyti pernelyg reti atvejai, kada prievolė mokėti žalos atlyginimą pereina valstybei.
7. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 str. 3 d. nurodyta Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijas funkcija, nagrinėti ikiteisminius ginčus dėl žalos atlyginimo, teismų praktika, kai bendrosios kompetencijos teismai kreipimąsi į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją laiko privalomu ikiteisminio ginčo nagrinėjimo etapu riboja asmenų teisę į teisminę gynybą, įtvirtintą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje, LR Konstitucijos 30 straipsnyje.
8. Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos priklausomybė nuo Sveikatos apsaugos ministerijos sudaro sąlygas priimti šališkus sprendimus žalos atlyginimo klausimais.

9. Draudimo įmonių komercinė prigimtis sudaro sąlygas siekti rezultato, kad draudimo išmokos būtų minimalios. Tai sudaro praktines kliūtis civilinės atsakomybės draudimu siekiamo tikslo – stengtis apsaugoti nukentėjusio asmens interesus.

REKOMENDACIJOS

1. Valstybė turėtų apsispręsti, koks, padarius žalą teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, žalos asmeniui atlyginimo modelis (specialaus fondo įkūrimas, privalomas gydymo įstaigų civilinės atsakomybės draudimas, žalos atlyginimo priteisimas teisminiu būdu) turėtų tapti vyraujantis Lietuvos Respublikoje.
2. Turėtų būti pripažinta trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo patyrus didelius neigiamus emocinius išgyvenimus dėl artimojo sunkaus sveikatos sutrikdymo ar gyvybės atėmimo.
3. CK 3.194 str. 3 dalyje turėtų būti įtvirtinta imperatyvi teisės norma išlaikyti neigalius vaikus iki mirties bei vaikus besimokančius vidurinių, aukštesniųjų, aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose, jeigu jie yra ne vyresnis negu 24 metų.
4. Teisės aktuose turėtų būti numatyti atvejai, kai įsipareigojimas atlyginti žalą pereitų valstybei jei žalos atlyginimas sunkiai įmanomas iš už žalą atsakingo asmens. Tai būtų indėlis kuriant teisinę valstybę.
5. Valstybė neturėtų nustatyti privalomo ikiteisminio ginčo dėl žalos atlyginimo sprendimo būdo. Tai pažeidžia konstitucinę asmenų teisę rinktis gynybos būdą. Teisės aktuose turėtų būti numatyta ginčo sprendimo būdo pasirinkimo galimybė.
6. Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija yra nepajėgi išspręsti jai Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme ir poįstatyminiuose aktuose nustatytų uždavinių. Turėtų būti įsteigta kita ikiteisminių ginčų nagrinėjimo institucija, kuri nebūtų priklausoma nuo Sveikatos apsaugos ministerijos.
7. Manychiau kad CK naudojama „sveikatos gražinimo išlaidų“ sąvoka yra keistina į „išlaidų, susijusių su sveikatos sutrikdymu“ formuluotę, kadangi sveikatos sutrikdymo masto nustatymas yra viena iš teismo medicinos ekspertizės kompetencijos sričių ir „sveikatos sutrikdymo“ sąvoka yra naudotina ir priimtina teisminėje praktikoje.
8. „Papildomo maitinimo išlaidų“ sąvoka CK 3.283 str. 2 d. turėtų būti panaikinta.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės Žinios, 1992, Nr.: 33- 1014.;
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos //Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74- 2262.;
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė.//Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74- 2262.;
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. //Valstybės Žinios. 2000, Nr. 74- 2262.;
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas.//Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.;
6. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas //Valstybės žinios. 2003, Nr. 94 – 4246.;
7. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas //Valstybės Žinios. 2004, Nr. 46-1498.;
8. Pagrindinių tyrėjų ir biomedicininų tyrimų užsakovų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės//Valstybės Žinios. 2000, Nr. 110- 3550.;
9. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 115- 4284.;
10. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas "Dėl sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės už pacientams padarytą žalą privalomojo draudimo tvarkos aprašo patvirtinimo"//Valstybės Žinios. 2005, Nr. 3- 50.;
11. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos darbo reglamento patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2006, Nr.16-565.;
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas "Dėl pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos nuostatų patvirtinimo"//Valstybės žinios: 2005, Nr.22-678.;
13. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas "Dėl darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo

- ir darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo” // Valstybės žinios: 2005, Nr.38-1253.;
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gegužės 27 d. nutarimu Nr. 650 patvirtinta Darbuotojo ir valstybės tarnautojo vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarka// Valstybės Žinios. 2003, Nr. 52-2326.;
 15. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas //Valstybės Žinios. 2002, Nr. 56- 2228.;
 16. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr.I-552.;
 17. Lietuvos Respublikos medicinos praktikos įstatymas // Valstybės žinios., 2004, Nr. 68-2365.;
 18. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas //Valstybės žinios.1994, Nr. 59-1153.;
 19. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas //Valstybės žinios. 2005, Nr.X-296.;
 20. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.85-2566.;
 21. Lietuvos respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymas //Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-310.;
 22. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. lapkričio 9 d. įsakymas Nr. 634 „Dėl bendrųjų reikalavimų medicinos normoms rengti patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 100-3192.;
 23. 2007 m. sausio 12 d. valstybinio medicininio audito inspekcijos direktoriaus įsakymu Nr. 3v-4 Piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo valstybinėje medicininio audito inspekcijoje prie Sveikatos apsaugos ministerijos tvarkos aprašas // Valstybės žinios. 2007, Nr.7-306.

Knygų aprašas:

13. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.;
14. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.;

15. Ambrasienė D., Norkūnas A., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius. 2004.;
16. Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J., Kareulaitytė – Kvainauskienė I. Ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis II tomas. Vilnius. 2005.;
17. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius. Justitia, 1995.;
18. Mockevičius R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Vilnius. Teisinės informacijos centras, 2002.;
19. Driukas A. , Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas – Vilnius 2005, p. 29.;
20. Jasulaitis A. Medicininė etika ir deontologija. Vilnius. Vilniaus universitetas, 1996.;
21. Hart H. L. A. Teisės samprata – Vilnius, prada 1997. p 232.;
22. D. von. Engelhardt. Praktinės medicinos etika. Vilnius, 1997.;
23. Vaitkevičius P. S. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai – Vilnius, Justitia 2006, p. 234
24. Personal injury law : liability, compensation, and procedure / Peter Barrie. – Oxford : Oxford University Press, 2005.;
25. Tort liability for psychiatric damage : the law of "nervous shock" / by Nicholas J. Mullany and Peter R. Handford - Sydney : LBC Information services, : Sweet & Maxwell, 2000.;
24. Юридическая ответственность за моральный вред : теоретико-правовой анализ / Д. И. Гушин - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002.;
25. Compensation for personal injury in a comparative perspective / Bernhard A. Koch, Helmut Koziol.;
28. Damages for non- pecuniary loss in a comparative perspective/W.V Horton Rogers(ed); with contributions by Ewa Baginska...NEw York:Springer, 2001.;
29. Майданик, Лев Абрамович. Материальная ответственность за повреждение здоровья Л.А. Майданик, Н.Ю. СергееваМосква : Юридическая литература, 1968216 p.;

Straipsnių aprašas:

30. Kukuraitis N. Ar civilinės atsakomybės draudimo atveju galimas žalos atlyginimas kai nėra deliktinės atsakomybės?: magistro baigiamasis darbas – Kaunas, VDU, 2002.;
31. Lodienė V. Žalos, padarytos asmens sveikatai ar gyvybei atlyginimas

- Lietuvoje : magistro baigiamasis darbas - Vilnius, MRU, 2005.;
32. Maslauskaitė L. Žalos sąvoka: jos nustatymas ir atlyginimas Lietuvoje : įstatymų ir kitų teisės norminių aktų analizė : magistro baigiamasis darbas - Vilnius, MRU, 2004.;
33. Žabienė E. Medicinos įstaigų deliktinė atsakomybė už pacientams padarytą žalą : magistro baigiamasis darbas - Vilnius, MRU, 2004.;
34. Kolpakovienė V. Gydytojo etikos kodeksas Lietuvoje : problematika teisiniu aspektu : magistro baigiamasis darbas – Vilnius, MRU, 2005.;
35. Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. – Vilnius, Justitia. 2006, Nr.2 - 3.;
36. Cirtautienė S. Sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės draudimas (draudiko atsakomybę lemiantys veiksniai) - Vilnius, Justitia 2005, Nr.2, psl. 65-74.;
37. Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrukdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę – Vilnius, Jurisprudencija, 2007 Nr. 2(92), psl. 84-91.;
38. T. Klimas. Gydytojų aplaidumu padarytos žalos atlyginimo institutas. Palyginamoji analizė: JAV ir Lietuva // Teisės apžvalga Nr. 4, 2000 m.;
39. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998, Nr.2.;
41. Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija, 2002, Nr.28 (20), 112-118.;
42. Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20), p. 119-123.;
43. Rudzinskas A. Kompensacijos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje// Jurisprudencija, 2005. Nr. 70(62).;
44. Rudzinskas A. Nusikalstama veikla padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė – Vilnius, 2001.;
45. Zaveckas K. Draudimo interesas – pagrindinis draudimo teisinių santykių elementas // Vilnius, Jurisprudencija, 2006 Nr. 5(83).;
46. Gavrilovienė M. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes – Vilnius, Jurisprudencija 2006 Nr. 6(84).;
47. Vasiliauskas J., Rudzinskas A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema – Vilnius, Jurisprudencija 2000 Nr. 17(9).;

Teismų praktika:

48. 2006-04-11 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas „Dėl draudiko prievolės transporto priemonės savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutarties pagrindu atlyginti nukentėjusiam asmeniui neturtinę žalą“ //Teismų praktika, 2006.08.17, Nr.: 25.;
49. 2006-03-27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl sveikatos draudimo įstaigos teisės aktų nustatytais atvejais išmokėjusios išmokas reikalavimo teisės į kaltą dėl žalos padarymo asmenį“// Teismų praktika, 2006.08.17 Nr.25.;
50. 2004-05-12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl išmokėtos laidojimo pašalpos nepripažinimo patirta žala“//Teismų praktika, 2005.02.21, Nr. 22.;
51. 2002-05-12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl draudimo sutarties ir didelio neatsargumo, kaip draudiminio ar nedraudiminio įvykio“//Teismų praktika, 2003.07.15, Nr.:19.;
52. 2000-10-16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl civilinės atsakomybės draudimo sutarties“// Teismų praktika, 2001.01.17, Nr.: 14.;
53. 2000-06-16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu“// Teismų praktika, 2000.07.27, Nr.:13.;
54. 1998-11-20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas „Dėl Privalomojo civilinės atsakomybės draudimo plėtojimo programos patvirtinimo“//Valstybės Žinios, 1998.11.27, Nr.: 104- 2880.;
55. 1997-01-16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalga „Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“// Teismų praktika, 1997.01.16, Nr.:5-6.;
56. 2006-08-19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės Žinios,

- 2006.08.25, Nr.: 90- 3529.;
57. 2006-04-19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas “Civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje (BPK109 straipsnis) “// Teismų praktika, 2006.08.17, Nr.: 25.;
58. 2006-02- 22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas „Dėl neturtinės žalos, padarytos keletui asmenų paskelbiant bendrą pareiškimą, atlyginimo”//Teismų praktika, 2006.08.17, Nr.: 25.;
59. 2006-01-11 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas “Dėl darbuotojo įpėdinių teisių į neturtinės žalos, atsiradusios darbuotojui mirus nelaimingo atsitikimo atveju, atlyginimą”// Teismų praktika, 2006.08.17, Nr.: 25.;
60. 2003-03-26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl neturtinės žalos atlyginimo visiško žalos atlyginimo principo aspektu“ //Teismų praktika, 2003.07.15, Nr.: 19.;
61. 2002-09-26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis „Dėl nepilnamečiui sveikatos sužalojimu padarytos žalos atlyginimo”//Teismų praktika, 2003.07.15, Nr.: 19.;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L.Z., M.Z., G.Z., V.Z. v. *VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005.;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N.Ž v. *Specialios paskirties “Vilniaus troleibusai”*, bylos Nr.3K-3-371/2003.;
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje O.R. M.R,V.R.,J.K.ir N.K., v. *VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos*, bylos Nr.3K-3-16.;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje A.D.ir A.D v. *VšĮ Kauno 2-oji klinikinė ligoninė*, bylos Nr.3K-3-222/2005.;
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje J.E. v. R. *Čeičio pieno surinkimo įmonė*, UAB DK „PZU Lietuva“, bylos Nr. 3K-3-634/2005.;
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Panevėžio miesto apylinkės prokuratūra ir Valstybinės ligonių kasos v. *AB „Lietuvos draudimas“*, bylos Nr . 3K- 3-186/2006.;
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje V. Mikalauskienė v. *Remigijus Gamulis, Regimantas Gamulis*, bylos Nr. 3K-3-643/2005.;
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje L. Matusevičienė v. V. *Juškevičienė*, UAB DK „*Baltic Polis*“, bylos Nr.3K-3-626/2005.;

70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Jolanta Vaitkutė v. *Kazimieras Norvaiša, AB „Lietuvos draudimas“*.;
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje S. Bartoševičius, I. Požusinskienė v. *UAB „Šalmesta“*, bylos Nr. 3K-3-598/2005.;
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus universiteto Onkologijos institutas v. *J.J. Žilinskas*, bylos Nr. 3K-3-478/2005.;
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje E. Lukoševičius v. *Visagino pirminės sveikatos priežiūros centras*, NR. 3K-3-1108/2002 m. B. kat. 39.6.2.12.;
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002-03-20, civilinėje byloje I. Markauskienė v. *I. Maciulevičius*, Nr 3K-3 - 479, b.k.39.2.3;39.2.4.;
75. 2007-07-31 Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje M. V. v. *VšĮ „Vilniaus universiteto būstas“* Civilinė byla Nr. 2A-352/2007.;
76. 2001 m. birželio 5 d. Konstitucinio teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 371²³ straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.;
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007-01-02, civilinėje byloje R. Velička R. L. v. *A. J., UAB DK „Baltic Polis“* Civilinė byla Nr. 3K-3-131/2007.

SANTRAUKA

Žmogaus gyvybė ir sveikata yra absoliučios vertybės, todėl bet koks jų pažeidimas yra neteisėtas. Nutraukiant kito žmogaus gyvybę, žmogui padaroma didžiausia, neatkuriama žala. Žala padaroma ne tik nukentėjusiam, bet ir jo artimiesiems, visuomenei apskritai. Valstybė yra suinteresuota, kad žala sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais visada būtų atlyginama, nes tai ne tik atskiro individo, bet ir visos visuomenės interesas. Svarbu ne tik įstatymų prielaida gauti kompensaciją už patirtą žalą, bet ir veiksmingas teisinis žalos atlyginimo mechanizmo funkcionavimas. Nukentėjusiems asmenims žalos atlyginimas neturėtų tapti pasipelnymo šaltiniu, iškeliant milijoninius ieškinius, tačiau ir neturėtų būti sudaromos dirbtinės kliūtys gauti žalos atlyginimą.

Pagrindinis darbo tikslas - išanalizavus Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių žalos asmeniui atlyginimo praktiką, atskleisti visiško žalos atlyginimo užtikrinimo principo įgyvendinimo problemas.

Pirmoje darbo dalyje buvo trumpai išnagrinėti žalos asmeniui atlyginimo principai, numatyti Civiliniame kodekse.

2005 m. sausio 1 dieną įsigaliojo nauja Pacientų teisų ir žalos atlyginimo įstatymo redakcija. Įstatyme užsiminta apie žalos atlyginimo galimybes, pažeidus pacientų teises, taip pat įvardinta gydymo įstaigų prievolė draustis civilinės atsakomybės draudimu. Įsigaliojęs įstatymas turėjo suteikti galimybę pacientams greičiau gauti žalos atlyginimą, tačiau, praėjus trims metams po įstatymo įsigaliojimo, Lietuvoje nėra realios civilinės atsakomybės draudimu suteikiamos apsaugos. Antroje darbo dalyje buvo panagrinėtas draudimo interesas atskirų subjektų atžvilgiu, bandyta išaiškinti, kodėl sveikatos priežiūros įstaigų civilinės atsakomybės privalomas draudimas nėra patrauklus nei gydymo įstaigoms, nei draudimo įmonėms.

Trečioje darbo dalyje nagrinėtos turtinės žalos asmeniui atlyginimo problemos, susijusios su išlaidų būtinumo fakto bei subjektų, kuriems gali būti mokamas žalos atlyginimas, nustatymu.

Ketvirtoje darbo dalyje, nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo problemas, paminėtos neturtinės žalos ypatybės, pagrindiniai jos atlyginimo principai. Atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo ribojimo problemas, pateikti Vilniaus apygardos teismo kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį teismą argumentai dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo nuostatų atitikimo Konstitucijai

bei Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo konstatuota, jog Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo, kuris galiojo iki 2002 metų, nuostatos prieštaravo Konstitucijai. Ir nors Konstitucinis Teismas pasisakė dėl šio įstatymo nuostatų neatitikimo Konstitucijai, kiti įstatymai, turintys analogiškas teisės normas, tebėra galiojantys. Atlyginant žalą šių normų tebėra laikomasi.

Penktoje ir šeštoje darbo dalyse buvo parodytos teorinės gydytojų kaltės nustatymo problemos, bei problemos, kurias sukėlė ikiteisminio ginčų sprendimo institucijos įterpimas žalos atlyginimo mechanizme.

Asmens, patyrusio žalą sveikatai, teisė kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo neribojama, kadangi prievolė dėl žalos, padarytos asmeniui, atlyginimo yra tęstinė. Pabaigoje, pateikiant nuorodas į įstatymus, parodyta, kiek ilgai gali trukti ginčas dėl žalos atlyginimo.

SUMMARY

Life and health of a human being are absolute valuables, and any violation of them is illegal. When human life is taken away, the person suffers the biggest irreparable damage. In this case harm is done not only to the victim but also to the family and society at large. In cases of injury and caused death, damage always has to be recompensed because it is in interests not only of an individual but of all society as well. Effective mechanism of legal compensation is as important as prerequisite of laws that guarantee compensation for the damage suffered. For the victim, compensation should not become the source of gain by setting up huge claims, but there should not be artificial impediments being made to get compensation.

The main purpose of this work is to display problems in realization of the full damage compensation principle.

In the first part of this work, principles of individual damage compensation has been studied briefly, according to the Civil Code.

On the first of January, 2005, the new edition of Patient rights and damage compensation Law took effect. This law mentions damage compensation possibilities in cases when patient rights had been violated, as well as obligation for medical facilities to get civil liability insurance. This law was supposed to help patients to get damage insurance quicker. But three years after the law came into force, still there is no real civil liability insurance protection in Lithuania.

In the second part of this work, insurance interest has been studied in respect of different subjects, trying to find out why obligatory civil liability insurance is not attractive neither to medical facilities nor to insurance companies.

In the third part, individual property damage compensation has been studied in relation to identification of necessary expenses and subjects who can get damage compensation.

In the fourth part, where moral damage compensation problems have been studied, moral damage characteristics and the main principles of its compensation have been mentioned. In order to show problems of restriction for moral damage compensation, Vilnius District Court arguments to the Constitutional Court of Lithuanian Republic on owners of motor vehicles civil liability obligatory insurance law adequacy to the Constitution have been presented, together with the decision of the Constitutional Court. The latter had stated that provisions of the Damage Law which was in effect until 2002, disagreed with the Constitution. Although the Constitutional Court

has pronounced on one law disagreement with the Constitution, other laws with analogical provisions are still in effect. And these provisions are still valid in damage compensation cases.

In the fifth and sixth parts of this work, theoretical problems on damage made by medical personnel have been demonstrated, as well as problems caused by insertion of pretrial dispute solving institution in the mechanism of damage compensation.

For the individual who had suffered health damage, the right to apply to court for compensation is not restricted as liability for individual damage compensation is successive. In conclusion, with reference to the legislation, an example has been provided to show how long dispute for damage compensation can last.